नं. ७१६-घ

ऋग्वेद तृतीयब्राह्मण: (अपूर्ण:)

(शतपथ ब्राह्मण:)

पत्रे ५०

नं० ७१९-घ

पत्राणि ५०

१५०

नः कामेयुः। विदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यातां॥२॥ ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आ
व्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः
संस्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव
इति। यत्पशून्नालभेत। अवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥ यज्ञ ता
शू वेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभेत। तेनैव पशूनवरुं[illegible]धे। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजति सप
ज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो भवंति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमा
नमरण्यं मृतं हरंति। ग्राम्यैः सं[illegible]स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। संपि
तापुत्रावस्यतः। समध्यानः क्रामंति। समंतिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ भवतः। नर्क्षी
काः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायंते॥
॥४॥ ऋतवस्या तामुत्सृजेत्स्यत स्त्रीणि च॥१॥ प्रजापतिरकामयतोमो

श्रा॰त॰

॥१०१॥ लोकाववरुंध्यीयेति। सएतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्यांश्चारण्यांश्च। तानालभत। तैर्वैसउ
भौलोकाववारुंध। ग्राम्यैरेवपशुभिरिमंलोकमवारुंध। आरण्यैरमुं। यद्ग्राम्यान्पशूना
।०। लभंते। इममेवतैर्लोकमवरुंधे। यदारण्यान्॥१॥ अमुंतैः। अनवरुद्धोवाएतस्यसंवत्स
रइत्याहुः। यऋतऊतश्चातुर्मास्यानिसंवत्सरंप्रयुंक्त इति। एतावान्वैसंवत्सरः। यच्चातुर्मास्या
नि। यदेतेचातुर्मास्याःपशवआलभ्यंते। प्रत्यक्षमेवतैःसंवत्सरंयजमानोवरुंधे। वि
वाएषप्रजयापशुभिर्ऋध्यते। यःसंवत्सरप्रयुङ्क्। संवत्सरःस्वर्गोलोकः॥२॥ स्वर्गाल्
लोकंनापराध्नोति। प्रजावैपशवएकादशिनी। यदेतएकादशिनाःपशवआलभ्यंते।
साक्षादेवप्रजांपशून्यजमानोवरुंधे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। साऽस्मात्सृष्टाश्वमेधंप्रा
विशत्। तांदशिभिरनुप्रायुंक्त। तामाप्नोत्। तामाप्त्वादशिभिरवारुंध। यद्दशिनआ
लभ्यंते॥३॥ विराजमेवतेराप्त्वायजमानोवरुंधे। एकादशदशतआलभ्यंते। एकाद
शाक्षरात्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाःपशवः। पशूनेवावरुंधे। वैश्वदेवोवाअश्वः। नाना

देवसायुज्या वोऽभवंति। अथ सर्वस्याय। नाना रूपा भवंति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहु
द्व २ रूपा भवंति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृध्यै॥ ४॥ आरण्यांल्लोदशिन आलभ्यं। नैना
नारूपाः पशवो द्वेव॥ ३॥ असमे वै लोका यग्राम्याः पशव आलभ्यंते। अमुष्मा आरण्याः।
यद्ग्राम्यान्यश्च नालभते। इममेव तैर्लोकमवरुंध्ये। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयान्यश्च ना
लभते। ग्राम्यांश्चारण्यांश्च। उभयोर्लोकयोरवरुध्यै। उभयान्पशून्नालभते॥ १॥
ग्राम्यांश्चारण्यांश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुध्यै। उभयान्पशून्नालभते। ग्राम्यांश्
चारण्यांश्च। उभयेषां पशूनामवरुध्यै। त्रयस्त्रयो भवंति। त्रय इमे लोकाः। एषां लो
कानामाप्त्यै। ब्रह्मवादिनो वदंति। कस्मात्सत्यात्॥ २॥ अस्मिंल्लोके बहवः कामाइ
ति। यत्समानीभ्यो देवताभ्यो न्येन्ये पशव आलभ्यंते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामांद

ब्रा०२०
॥१०२॥
१०२

धाति। तस्मादस्मिंल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणांत्रयाणाꣳसहवपा जुहोति। त्र्यावृतोवैदेवाः। त्र्या
वृतइमेलोकाः। एषांलोकानामाप्त्यै। एषांलोकानांकॢप्त्यै। पर्यग्नि[illegible]कृतानारण्यानुत्सृजं
त्यहिꣳसायै॥३॥ उभयान्पशूनालभंते। सत्यादहिꣳसायै।॥३॥ युंजंतिब्रध्नमित्याह।
असौवाआदित्योब्रध्नः। आदित्यमेवास्मैयुनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वाअ
रुषः। अग्निमेवास्मैयुनक्ति। चरंतमित्याह। वायुर्वैचरंन्। वायुमेवास्मैयुन
क्ति। परितस्थुषइत्याह॥१॥ इमेवैलोकाःपरितस्थुषः। इमानेवास्मैलोका
न्युनक्ति। रोचंतेरोचनादिवीत्याह। नक्षत्राणिवैरोचनादिवि। नक्षत्राण्ये
वास्मैरोचयति। युंजंत्यस्यकाम्येत्याह। कामानेवास्मैयुनक्ति। हरीविपक्षसे
त्याह। इमेवैहरीविपक्षसा। इमेएवास्मैयुनक्ति॥२॥ शोणाधृष्णून्नृवाहसे ॥१०२॥

स्वाहा। अहोरात्रे वै न वाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं हृ एवं न केतवइ इति च्छं जं प्रतिमुं चति। यश एवैनं राज्ञां गमयति। जीमुतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथा यजुरेवैतत्। राये नेपथा नः सवितः प्रत्यीसइत्यध्वयुर्यजमानेन वाचयत्यमिजित्यै॥३॥ परावा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति। एतं स्तोतरेतेन पथा पुनरश्व मावर्तसि नइत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य पुरस्ताद्दधात्यावृत्ये। यथा वेह विषोऽग्रहीतस्य स्कंदति। एवं वा एतदश्वस्य स्कंदति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीर्यन्ते। यद्वालेषुकाचानावयंति। लोमान्येवास्य तत्संरभरंति॥४॥ भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयंति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवेनं दे

श्रा०र०
॥१०३॥
103

वतयासमर्धयंति। भूरितिमहिषी। भुवइतिवावाता। सुवरितिपरिवृक्ती। एषांलोकानाम
भिजित्यै। हिरण्मयाःकाचाभवंति। ज्योतिर्वैहिरण्यं। राष्ट्रमश्वमेधः॥५॥ ज्योतिश्चैवा
स्मैराष्ट्रंचसमीचीदधाति। सहस्रंभवंति। सहस्रसंमि[illegible]तःसुवर्गोलोकः। सुवर्ग
स्यलोकस्याभिजित्यै। अपवाएतस्मात्तेजइंद्रियंपशवःश्रीः[illegible]क्रामंति। योश्वमेधेनय
जते। वसवस्त्वांजंतुगायत्रेणछंदसेतिमहिष्यभ्यनक्ति। तेजोवाआज्यं। तेजोगाय
त्री। तेजसैवास्मैतेजोवरुंधे॥६॥ रुद्रास्त्वांजंतुत्रैष्टुभेनछंदसेतिवावाता। तेजोवाआ
ज्यं। इंद्रियंत्रिष्टुप्। तेजसैवास्माइंद्रियमवरुंधे। आदित्यास्त्वांजंतुजागतेनछंदसे
तिपरिवृक्ती। तेजोवाआज्यं। पशवोजगती। तेजसैवास्मैपशूनवरुंधे। पत्नयो
भ्यंजंति। श्रियावाएतद्रूपं॥७॥ यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिंदधाति। नास्मा

॥१०३॥

तेजसं इंद्रियं पशवः श्रीरपक्रामंति। त्वा जीमूतावीं रत्यशो मम्मां उइत्य। निरिक्तमेनमश्वायोपा
हरंति। प्रजा मे वा नाधीकुर्वंते। एतदेवाश्वमम्नैतद्वनमद्भिः प्रजाप इत्याह। प्रजायामे
वान्नाद्यं दधते। यदिनाव जिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यव घ्रापयेत्। अवैदै वजिघ्रति।
आक्रान्वाजीक्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्तेपृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमंत्रयते। ए
षां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अजन्कदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवंति सरूपत्वा
य॥ ॥ परितस्थुष इत्याहेमेए वास्मै युनक्त्यभिजित्यै मरंत्यश्वमेधोरंधेरूपंजि
घ्रति त्रीणि च॥४॥ तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। यो श्वमेधेन यजते। हो
ता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। द
क्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बार्हस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मव

र्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भ-
१०४॥ वति॥१॥ उत्तरत आयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्यो-
त्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो
104 वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्व-
चित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२॥ दिवमेव वृष्टिमवरुन्धे। किं स्विदासीद्बृ-
हद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावरुन्धे। किँ स्विदासीत्पिशंगिलेत्या-
ह। रात्रिर्वै पिशंगिला। रात्रिमेवावरुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पि लिप्
लिप्पिला॥ अन्नाद्यमेवावरुन्धे॥३॥ कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा राम
आदित्य एकाकी चरति। तेज एवावरुन्धे। क उ स्विज्जायते पुनरित्याह। चंद्रमा १०४॥
वै जायते पुनः। आयुरेवावरुन्धे। किं [illegible] स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्नि

वै हिमस्य भेषजं। ब्रह्मवर्चसमेवावरुंधे। किं स्विदावपनं महदित्याह॥ ४॥ अयं वै लो
क आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमंतं पृथिव्या
इत्याह। वेदिर्वै परोंतः पृथिव्याः। वेदिमेवावरुंधे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभि
मित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावरुंधे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य
रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावरुंधे। पृच्छामि वाचः
परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावरुंधे॥ ५॥ होता
भवति वेदबहिः पूर्वचित्तिरनाद्यमेवावरुंधे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य
रेत अश्ववारिचा॥ ५॥ अप वा एतस्मात् प्राणाः क्रामंति। यो श्वमेधेन यजते।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवा

श्रा०स०
॥१०५॥
105

स्मिंदधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामंति। अवंतीस्थ। वंतीस्थ। वंतु। प्रियंत्वा प्रियाणां। वर्षि
ष्ठमाप्यानां। निधीनांत्वा निधिपतिं हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मैतध्नुते॥१॥
अथोधुवंत्येवैनं। अथो न्येवास्मै कुर्वते। त्रिः परियंति। त्रयइमे लोकाः। एभ्य एवै
नंलोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियंति। षट्संपद्यंते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं
धुवते। अपवा एतेभ्यः प्राणाः क्रामंति॥२॥ ये यज्ञे धुवनं तन्वते। नव कृत्वः परि
यंति। नववै पुरुषे प्राणाः। प्राणानेवात्मंदधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामंति। अंबे
अंबाल्यंबिकइति पत्नीमुदानयति। अकृतैवैनां। सुभगे कांपीलवासिनीत्याह। राम
तपएवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके संप्रोर्ण्वाथामित्याह॥३॥ सुवर्गमेवैनां लो ॥१०५॥

कंगमयति। आहमजानिगर्भध्यमात्वमजासिगर्भध्यमित्याह। प्रजावैपशवोगर्भः। प्र
जामेवपशूनात्मंधत्ते। देवावाअश्वमेधेपवमाने। सुवर्गंलोकंनप्राजानन्। तमश्वः
प्राजानात्। यत्सूचीभिरसिपथान्कल्पयंति। सुवर्गस्यलोकस्यप्रज्ञात्यै। गायत्रीत्रिष्टु
ब्जगतीत्याह।।४।।यथायजुरेवैतत्। त्रैय्यःसूच्योभवंति। अयस्मय्योरजताहरिण्यः।
अस्यवैलोकस्यरूपमयस्मय्यः। अंतरिक्षस्यरजताः। दिवोहरिण्यः। दिशोवाअय
स्मय्यः। अवांतरदिशारजताः। ऊर्ध्वाहरिण्यः। दिशएवास्मैकल्पयति। कस्त्वाछ्य
तिकस्त्वाविशास्तीत्याह। अहिंसायै।।५।।दैवतेकामंसूच्याइत्याह। जगतीसाहकल्प
यसेकंच।।६।।अपवाएतस्माद्राष्ट्रंक्रामति। योश्वमेधेनयजते। ऊर्ध्वामेना
मुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वैराष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मैराष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारंगि

ब्रा०त्र०

॥१०६॥

106

राष्ट्रविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य म
ध्यं॥१॥ श्रियमेवावरुंधे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममे
वावरुंधे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समी
ची दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून्न पुष्यति॥२॥ शूद्रा यदर्यजारा
न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिंचंते। इयं यका शकुंतिकेत्याह। विड्वै श
कुंतिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आहलमिति सर्प
तीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पंति। आहतं गभे पस इत्याह। विड्वै गभः॥३॥ राष्ट्रं प
सः। राष्ट्रमेव विश्याहंति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकं। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै ॥१०६॥
माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्री राम

वैरक्षस्याग्रं। श्रियमेवावरुंधे॥४॥प्रसुत्वामीति तेपिता गर्भे मुष्टिमतरं सयदि त्याह। विड्वै
गर्भः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहंति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकं। अपवाएते भ्यः प्राणाः क्रामं
ति। येयज्ञेपूतं वदंति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभीमतीमृचं वदंति। प्राणावै ... सु
रभयः। प्राणानेवात्मं धत्ते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामंति। आपो हिष्ठामयो भुव इत्यद्भि
र्मार्जयंते। आपोवै सर्वादेवताः। देवताभिरेवात्मानं पवयंते॥५॥ राष्ट्रस्य मध्यं पुष्याति ग
र्भोरुंधे। दधते च धारि च॥७॥ प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानुप्राविशत्। ताभ्यः पुनः संभ
वितुं नाशक्नोत्। सोब्रवीत्। ऋध्नवदित्सः। योमेतः पुनः संभवदिति। तं देवा अश्वमेधेन सम
भरन्। ततो वैत आर्ध्नुवन्। योश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव संभरत्यृध्नोति। पुरुष
मालभते॥१॥ वैराजोवै पुरुषः। विराजमेवालभंते। अथो अन्नंवै विराड्। अन्न

मेवावरुंधे। अश्वमालभते। प्राजापत्योवा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकश
फं। श्रियमेवावरुंधे। गामालभते॥२॥ यज्ञोवै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नंवै गौः। अन्न
मेवावरुंधे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवावरुंधे। पर्यग्निकृतं पुरु
षं चारण्यांश्चोत्सृजंत्यहिंसायै। उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तेस्यो
भये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवंति। नैनं दक्षिणावः प
शवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसंति। योश्व
मेधेन यजते। यउचैनमेवं वेद॥३॥ लभते गामालभते परमो ष्टौ च॥८॥ प्रथमेन
वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृते नाजानामुत्तमे हन्। एकविंशं प्रतिष्ठायां
प्रतितिष्ठति। एकविंशात्प्रतिष्ठायाः ऋतून्न्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतव

वः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठाय। देवता अभ्यारोहति। शाक्वरः यः एषं भवं त्यन्यदन्य
च्छंदः। अन्येन्ये वा एते पशव आलभ्यंते। उतेव ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण सम
र्धयति। अथो अन्ह एवैष बलिर्ह्रियते। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै स
र्वे पशवः। यद्गव्या इति। गव्यान्पशूनुत्तमेहन्नालभते ॥२॥ तेनैवोभयान्पशूनवरुंधे। प्राजापत्या
भवंति। अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबंध्या भवंति। अंतत एव ब्रह्मव
र्चसमवरुंधे। सोमाय स्वराज्ञे नोवाहावनड्वाहाविति इंद्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभि
जित्यै। पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। योश्वमेधेन यजते। छगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयमिति
त्वाष्ट्रान्पशूनालभते। पशुभिरेवात्मानं समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। योश्वमेधेन य
जते। पिशंगास्त्रयो वासंता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मानं समर्धयति। आवाए

षपशुभ्योऽवरुध्यते । योऽश्वमेधेन यजते । पर्यग्निकृतानाऽरण्यानुत्सृजन्त्यनावस्काय ॥३॥ लभ्यन्ते
लभन्ते वाऽश्वान्यश्वनालभन्ते नेष्टो च ॥७॥ प्रजापतिरकामयत महान्नादः स्यामिति
ति । स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत् । तावगृह्णीत । ततो वै स महानन्नादोऽभ
वत् । यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति । स एतावश्वमेधे महिमानौ गृह्णीत । महा
नेवान्नादो भवति । यजमानं देवत्यावै वपा । राजा महिमा । यद्वपां महिम्नोभयतः प
रियजति । यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति । पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः ।
उपरिष्टात्स्वाहाकारा अन्ये । तेवा एते अश्वमेध्य उभये व रुध्यन्ते । यद्वपां महि ए म
म्नोभयतः परियजति । ताने वोभयान्प्रीणाति ॥१॥ परि यजति षट् ॥१०॥ वैश्व

देवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन व्य
र्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्। स्रुगां द्वंद्वं शूर्पाभ्यां मंडूकांसंभ्येभि रिति। आऽस्य
मवदानं कृत्वा प्रति संख्याय माहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः।
ता भागधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥१॥ चतुर्दशैतानतुवा
कान्जुहोति संवत्सरीयो। प्रयासाय स्वाहेति पंचदश। पंचदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्स
र आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते सुवर्गन्न यन्तः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मे
धस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे। अथैतानभिप्रवीमेति। ते लोहितमुदहर
न्। ततो देवा अभवन्॥२॥ परासुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्या
भिभूत्यै। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकंठेन प्रथमामाहुतिं

ब्रा॰ ह॰

जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोग्निस्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनेतद्धाति। अथो यत्रैषाहुतिर्हूयते।
॥१०९॥ न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥३॥ अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफं रु
109 द्रोग्निस्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनेतद्धाति। अथो यत्रैषाहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्य
ते। अयस्मयेन कमंडलुनात्ऋतीयां। आहुतीं जुहोस्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोग्निस्विष्टकृत्। रु
द्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४॥ द
धाय्या एव न्यान्यते प्रजा अंतर्दधाति द्वे वा॥१४॥ अश्वस्यवा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्व
स्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। स्वमेधमेवेन मालभते। आज्येन जुहोति।
मेधो वा आज्यं। मेधोश्वस्तोमीयं। मेध एवैवास्मिं मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिं ॥१०९॥
शद्दक्षरा बृहती॥१॥ बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। ना
यदूपसीं वा कनीयसीं वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशा

दक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। पशवस्त्रोमान्तरात्रा। पशूनेवमात्रया समर्धयति ॥२॥ अश्वस्तोमीय
ं हुत्वा द्विपदा अनुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्व
स्तोमीयं पूर्वं होतव्यां ३ द्विपदा ३ इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तो
मीयं हुत्वा द्विपदा अनुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठाप
यति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र
प्रतिष्ठाया श्च्यवेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै ॥३॥ बृहत्स्यर्धयतिस्थापयति
पंचच ॥१२॥ प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्र
तुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविंदत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिर
न्वविंदत्। तदिष्टीनामिष्टित्वं। पत्संन्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तन्विच
दे।

नि। सावित्रियो भवंति ॥१॥ इयं वै सविता। यो वा अस्यां न रमते यो निलयते। अस्यां वाव तं विंद
ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्ङ् पर्यावर्तितुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवंति। सत्व प्रसूत
त एवैनमिछति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गंतोः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्व
स्य यत्यै धृत्यै। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं धृतीर्जुहोति।
अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः क्षेम्या भवंति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव त
दन्विच्छति। तस्माद्दिवा नष्टैषएति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरा
त्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति ॥२॥ भवं
ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च ॥१३॥ अप वा एतस्माच्छ्रीराष्ट्रं क्रामति। यो श्वमेधे
न यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः ॥ श्रिया वा एतद्रूपं। यद्वीणा ॥ श्रियमेवास्मि
त्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते ॥ वीणास्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ

गायेतां ॥१॥ अपास्माच्छ्रीः क्रामेत् ॥ न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति ॥ ब्राह्मणोन्यो गा
येत् ॥ राजन्योन्यः ॥ ब्रह्म वै ब्राह्मणः ॥ क्षत्रं राजन्यः ॥ तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण
चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति ॥ तदाहुः ॥ यदुभौ दिवा गायेतां ॥ अपास्माद्राष्ट्रं
क्रामेत् ॥२॥ न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति ॥ यदा खलु वै राजा कामयते ॥ अथ
ब्राह्मणं जिनाति ॥ दिवा ब्राह्मणो गायेत् ॥ नक्तं राजन्यः ॥ ब्राह्मणो वै रूपमहः
क्षत्रस्य रात्रिः ॥ तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भ
वति ॥ इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत् ॥ इष्टापूर्त्तं वै
ब्राह्मणस्य ॥३॥ इष्टापूर्त्तेनैवैनं समर्धयति । इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुं संग्राम
महन्निति राजन्यः । युद्धं वै राजन्यस्य । युद्धेनैवैनं समर्धयति । अक्रतावा एतस्यर्त्तव इत्याहुः ॥ यो
श्वमेधेन यजत इति । तिस्रोन्यो गायति तिस्रोन्यः । षट् संपद्यन्ते । षड्वा ऋतवः । ऋतूनेवास्मै क

श्रौ०सू०

॥१११॥ ल्पयतः। ताभ्यां संस्थायां। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेंद्रियः। आयुष्येवेंद्रियेप्र
तितिष्ठति॥४॥ गायेतां कामेष्वाह्न स्यक्लृप्यत चत्वारि च॥१४॥ सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवो
॥। न्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोके लोक एनं मृत्युर्विंदेत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वा
हेत्यभिपर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोके लोके मृत्युर्विंदति।
यदमुष्मै स्वाहामुष्मै स्वाहेति जुहुयात् संचक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवै
कां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिंल्लोके मृत्युः॥१॥ अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिंल्लोकेवयजते।
भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवावयजते। तदाहुः। यद्भ्रूणह ॥१११॥
त्यापाप्याथ। कस्माद्यज्ञेपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अ[illegible]न्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रू
णहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। २। मृत्युमेवाहु

त्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्या
यै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो ह्यस्यापि प्रजायां ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मा एतस्मै भेषजं करो
ति। जुंबकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुंबकः। अंतत एव वर
णमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिंगाक्षं जुहोति। × स्यमर्धं × एतद्वै वरुण
स्य रूपं। रूपेणैव वरुणमवयजते। ॥३॥ लोके मृत्युं जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च ॥१५॥ वा
रुणो वा अश्वः। तं देवतया समर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्या
ह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्या
ह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह ॥१॥
धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावरुंधे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं प्र

श्री०त०
॥११२॥

जानां स्यामित्याह। अधिपतिमेवैनं समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आ
शिषमेवैतामाशास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति।
हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥२॥ प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते।
यो ऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनं। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भ
वति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावरुंधे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिंद्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥३॥
ब्रह्मक्षत्रे एवावरुंधे। यदाश्विनो भवति। आशिषमेवावरुंधे। त्रयो भवंति। त्रय इमे लोकाः।
एष्वेव लोकेषु प्रतितिष्ठति। अग्नये ऽंहोमुचे ऽष्टाकपाल इत्येद्दशहविषमिष्टिं निर्वपति। दशा
क्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुंधे। अग्ने मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इत्या
ज्यानुवाक्या भवंति सर्वत्वाय॥४॥ अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुध

॥११२॥

एकं च ॥ १६ ॥ यद्यश्वमुपतापो विन्देत् । आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत् । सौम्यं चरुं । सावित्रम
ष्टाकपालं । यदाग्नेयो भवति । अग्निः सर्वा देवताः । देवताभिरेवैनं भिषज्यति । यत्सौम्यो भ
वति । सोमो वा ओषधीनाᳪं राजा । याभ्य एवैनं विदत्ति ॥ १ ॥ ताभिरेवैनं भिषज्यति । यत्सा
वित्रो भवति । सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति । एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति । अग
दो हैव भवति । पौष्णं चरुं निर्वपेत् । यदि श्लोणः स्यात् । पूषा वै श्लोणस्य भिषक् । स ए
वैनं भिषज्यति । अश्लोणो हैव भवति ॥ २ ॥ रौद्रं चरुं निर्वपेत् । यदि महती देवताभिम
न्येत । एतद्देवत्यो वा अश्वः । स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति । अगदो हैव भवति । वैश्वा
नरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाख्यरे यदि नागच्छेत् । इयं वा अग्निर्वैश्वानरः । इयमेवै
नमर्चिष्यां परिराध्यमानयति । आलेव सुत्यमहर्गच्छति । यद्यधीयात् ॥ ३ ॥

अग्नयेऽंहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्य आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अं
हसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेध्यायप्रोक्षितो म्रियते। यदग्नयेऽंहोमुचे निर्वपति। अंहस
एवैनं मुञ्चते। यजमानो वा अश्वः। रसेन सा वा एष व्यृध्यते॥ [illegible] ॥ यस्याश्वो मेध्यायप्रो
क्षितो म्रियते। सौर्यं रेतः। यत्सौर्यं पयो भवति। रेत एवैनं समर्धयति। यजमानो
वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेध्यायप्रोक्षितो म्रियते। वायव्या गर्भाः।
यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं समर्धयति। अथो वायव्यैषा अश्वमेधे
प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्टावसीयान्भवति॥ ५॥ विंदत्य भ्रूणो पो हैव मत्स्य धीयाद
ध्यातेग मैरेवैनं समर्धयति ह्वे च॥ १७॥ तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्सं
स्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक ए ॥११३॥

नेयस्यात्। पापीयाꣳस्तुस्यात्। आसानि वाएतस्यछंदाꣳसि। यईजानः। तानिकृएताव
दाश्रुत्तुनः प्रयुंजीतेति। सर्वाः वैसꣳस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥१॥सासाभवतियातया
म्नी। कृशीत्तेव हि भवत्ययज्ञतां। सानपुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैवब्रह्मौदना सꣳ
स्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वाओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुकएनंयज्ञो भ
वति। नपापीयान्भवति। द्वादश भवंति। द्वादशमासाः संवत्सरः। संवत्सरएव प्र
तितिष्ठति॥२॥आप्ताेसंवत्सरएकं च॥१८॥८ एषवैविभूर्नामयज्ञः। सर्वꣳह
वैतत्रविभुर्भवति। यत्रैतेन यज्ञेनयजंते। एषवैप्रभूर्नामयज्ञः। सर्वꣳहवैतत्र
प्रभुर्भवति। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एष वाऊर्जस्वान्नामयज्ञः। सर्वꣳहवै तत्रोर्जस्व
द्भवति। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैपयस्वान्नामयज्ञः॥१॥सर्वꣳहवैतत्रपयस्व

ब्रा०स०

।।११४।। द्भवति। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैविधृतोनामयज्ञः। सर्वं ह वैतत्रविधृतंभवति।

115 यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैव्यावृत्तोनामयज्ञः। सर्वं ह वैतत्रव्यावृत्तंभवति। य

त्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैप्रतिष्ठितानामयज्ञः। सर्वं ह वैतत्रप्रतिष्ठितंभवति।

।।२।। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैतेजस्वीनामयज्ञः। सर्वं ह वैतत्रतेजस्विभव

ति। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैब्रह्मवर्चसीनामयज्ञः। आह वैतत्रब्राह्मणोब्र

ह्मवर्चसीजायते। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवाअतिव्याधीनामयज्ञः। आहवै

तत्रराजन्योतिव्याधीजायते। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैदीर्घोनामयज्ञः। दी

र्घायुषो ह वैतत्रमनुष्याभवंति। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते। एषवैकॢप्तोनामयज्ञः। कॢप्त

ते ह वैतत्रप्रजाभ्योयोगक्षेमः। यत्रैतेनयज्ञेनयजंते।।३।। पयस्वांनामयज्ञः प्रति ।।११५।।

ष्ठितं भवति व्याघ्री जायते यत्रैतेन यज्ञेन यजंते षड्॥ ११॥ बिल्वः प्रत्नस्य सुवर्गस्था
स्यान्यस्मान्विल्वस्ततो ब्राह्मणः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी
दीर्घः कुसीदो द्वादश॥ तार्प्येणाश्वं संज्ञपयंति। यज्ञो वै तार्प्यं॥ यज्ञेनैवै
नं समर्धयंति। यामेन साम्ना प्रस्तोतानूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनं गमय
ति। तार्प्ये वलकस्य पीवासे चाश्वं संज्ञपयंति। एतद्वै पुरुषस्य रूपं। रूपेणै
व पशूनवरुंधे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोवरुध्यै॥ १॥ रुक्मो भवति।
सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य
वैलोकस्य रूपं तार्प्यं॥ अंतरिक्षस्य कृशपीवासः। द्यौर्हिरण्यकशि
पु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाप्नो

श्री०त्र०

॥११५॥ ति। अंतरिक्षं सत्यपीवासेन। दिवᳫं हिरण्यकशिना। आदित्यᳫं रुक्मेण। अश्वेनैव मे

115 ध्येन प्रजापतेः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाᳫं सायुज्यं। सार्ष्टि

ताᳫं समानलोकतामाप्नोति। योश्वमेधेन यजते। यउ चैनमेवं वेद॥१९॥ अवरु

ध्या आप्नोत्येष्टो च॥२०॥ आदित्याश्चांगिरसश्च सुवर्गे लोकेस्पर्धंत। तेंगिरस

आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वᳫं श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेब्रुवन्। यंनो

नेष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वᳫं सवर्येत्याह्वयंति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। य

त्प्रजापतिरालब्धो श्वोभवत्। तस्मादश्वो नम॥२१॥ यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मा

दर्वा नाम। यत्सद्यो वाजान्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानाद

त्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनं। सूर्योग्नेर्योनिरायतनं। य ॥११५॥

दश्वमेधेग्नौ चित्यमुत्तवेदिमुपवपति। योऽत्र तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥२॥ यो निमाना
यतनवान्भवति। यएवंवेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानां। यदर्कोश्वमेधो। प्राणापानावेवा
वरुंधे। ओजोबलं वा एतौ देवानां। यदर्कोश्वमेधो। ओजोबलमेवावरुंधे। अग्नि
र्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनं। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनं। यदश्वमेधेग्नौ चित्यमुत्त
रवेदिं चिनोति। तावर्कोश्वमेधौ। अर्कोश्वमेधावेवावरुंधे। अथो अर्कोश्वमेधयो
रेव प्रतितिष्ठति॥३॥ नामकरोति सूर्योग्नेर्योनिरायतनं चत्वारि च॥२१॥ प्रजाप
तिं वै देवाः पितरः पशुं भूतं मेध्यायालभंत। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्म
ह इति। एवं वा एतद्देवानामहः। यत्संवत्सरः। तस्मादश्वः पुरस्तात्संवत्सर आलभ्य
ते। यत्प्रजापतिरालब्धो ऽश्वो ऽभवत्। तस्मादश्वः। यत्सद्यो मेध्यो ऽभवत्॥१॥ तस्माद

ब्रा०ष०
॥११६॥
॥६

श्वमेधः। वेदुको श्वस्याश्चुं भवति। य एवं वेद। यद्वेनस्य गा परिरालब्धो श्वो भवतु। तस्मा
दश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वा
णि भूतानि संस्पृत्यालभन्ते। समेनं देवा सोऽजसेवन्त्रश्व चेस्यायभूति। यो श्वमेधे
न यजते। ॥२॥ यउ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवाए तांदेवतां। पशुं भूतमेध्या पाल
भंत। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजंत देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तम्रत्त त्वसकायंत।
तेम्रत्त त्वमगच्छन्। यो श्वमेधे न यजते। देवानामेवायनेनेति ॥३॥ प्राजाप
त्यैनैव यज्ञेन यजते कामप्रेणै। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्ता
त्प्राजापत्यम्रृषभं तूपरं बहुरूपमालभन्ते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्व[illegible]स्या
प्त्यै। सर्वस्याजित्यै। सर्वमेवतेनाप्नोति। सर्वं जयति। यो श्वमेधेन यजते। य ॥१२६॥

ऽचैनमेवं वेद॥७॥ मेध्यो भवत्यजन्तु एति य वेद। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वे
द। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी।
यत्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनु ह स्माति ह स्म वे
पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहुति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्व
स्यैव मेध्यस्य पदे पदे जुहोति। दर्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥१॥ यद्दर्शपू
र्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदे पदे जुहोति। एतदनु स्तति ह स्मवे पुरा। अश्व
स्य मेध्यस्य पदे पदे जुहुति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्त्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विव स्या
र्त्तने विवर्त्तने जुहोति। असौ वा आदित्यो श्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्त्ते लाय
दग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्त्तने विवर्त्तने जुहोति। एतदनु स्तति ह

ब्रा०त०

॥११७॥ सावेधुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्त्त नेविवर्त नेजुहति॥२॥ पदेअग्नि होत्रंजु होतित्रीणि
व॥२३॥ प्रजापतिसामषोडशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्त्रे युंजंति तेजसापप्रा
णा अपश्रीरक्ष्योर्प्रजापतिः प्राणानु प्रथमेन प्रजापतिरकामयतेम हान्वैश्वदेवोवा
अश्वस्यप्रजापतिसंतयज्ञक्रतुभिरपश्री श्रींत्प्राणो सर्वेभुवारुणोयद्यश्वं तदाहरे
षवैविस्रस्तार्थेणादित्याः प्रजापतिं पितरं येवाअश्वस्यमेध्यस्यलोमनीत्रेयो
विरंज्ञातिः॥२३॥ ॥प्रजापतिरस्मिंलोकउत्तरतः श्रियमेवावप्रजापतिरकामय
तमहान्यथ्यातः प्रवाएषस्य [illegible] ध्यः सर्वं हवै तत्रयउ चैनमेवं वेद चतुरशी
तिः॥८४॥३०॥ ॥ संज्ञानंविज्ञानंप्रज्ञानंजानदभिजानत्। संकल्पमानं
प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तं। श्रेयोवसीयआयत्संभूतंभूतं। चि ॥११७॥

त्रः केतुः प्रभाना भान्त्संभान्। ज्योतिष्माꣳस्तेजस्वानातपꣳस्तपन्नभितपन्। रोचनो रोच
मानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना। आ
प्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयंती पूर्णा पौर्ण
मासी। दाता प्रदातानंदो मोदः प्रमोदः॥ १॥ आवेशयंनिवेशयन्त्संवेशनः संशांतः
शांतः। आभवन्प्रभवन्त्संभवन्त्संभूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ संस्तुतं कल्याणं विश्वरू
पं। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धं। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्॥
सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलं ज्वलिता तपन्वितपन्त्संतपन्। रो
चनो रोचमानः शुंभूः शुंभमानो वामः। सुता सुन्वती प्र[illegible]ता सूयमानाभिषू
यमाणा॥ पीती प्रपा संपा तृप्तिस्तर्पयंती॥ २॥ कांता काम्या कामजातायुष्मती

कामदुघा। अभिशस्तानुमंतानं देमोदः प्रमोदः॥ आसीयं निषाद पन्नसंस्पादनः सं सनः स
नः। आमूर्विं स्पृः प्रस्पृः शं स्पृशं भुवः। पवित्रे पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो पेशस्वानायुरमृतः।
जीवो जीविष्यन्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्सहीयानोजस्वान्ससहमानः। जयन्नभिजयन्सु
द्रविणो द्रविणोदाः ४। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥ ३॥ अरुणोरुणरजाः
पुंडरीको विश्वजिदभिजित्॥ आर्द्रः पिन्वमानोन्नवान्त्रसवानिरावान्सर्वौषधः सं
भरो महस्वान्। एजत्को जोवत्काः क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सारिस्वराः सक्षोरवः। अ
जिरासो गमिष्ठवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरं। आशुर्निमेषः फणोद्रव
न्नतिद्रवन्त्वरंस्त्वरमाण आशुराशीयांजवः। अग्निष्टोम उक्थ्यातिरात्रो द्वि
रात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चंद्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवत्सरो म

ह्रान्कः ॥४॥ प्रमोदस्तर्पयंतीप्रमोदोजवर्ख्रीणिचा॥१॥भूरग्निंचपृथिवीचमांचा त्रीणश्चत्लो
कान्संवत्सरंचा प्रजापतिस्त्वासादत्तु। तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीदा भुवोवायुंचांतरिक्षं
चमांचा त्रीणश्चत्लोकान्संवत्सरंचा प्रजापतिस्त्वासादत्तु। तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासी
दा स्वरादित्यंचदिवंचमांचा त्रीणश्चत्लोकान्संवत्सरंचा प्रजापतिस्त्वासादत्तु। तयादेव
तयांगिरस्वध्रुवासीदा भुर्भुवस्वश्चंद्रमसंचदिशश्चमांचा त्रीणश्चत्लोकान्संवत्सरं
चा प्रजापतिस्त्वासादत्तु। तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥१॥ संवत्सरंचषड्॥२॥
त्वमेवत्वांवेत्थयोसिसोसि त्वमेववामचेषीः। चितश्चासिसंचितश्चास्यग्ने। एतावा
ंश्चासिभूयांश्चास्यग्ने। यत्तेअग्नेन्यूनं यदुतेतिरिक्तं। आदित्यास्तदंगिरसश्चिन्वं
तु। विश्वेदेवाश्चितिमापूरयंतु। चितश्चासिसंचितश्चास्यग्ने। एतावांश्चासिभू

ते०

श्री

ब्रा॰ त्र॰

॥११७॥ याꣳश्चास्यग्ने। मा ते अग्ने चयेन मा ति चयेनायुरादक्षि॥१॥ सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यदुदा
चुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन

११९ मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥२॥ आरक्षिनवच॥३॥
संवत्सरोसि परिवत्सरोसि। इदावत्सरोसि। इदुवत्सरोसि। इद्वत्सरोसि। वत्सरोसि। तस्य
ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा पुच्छं। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यं। पू
र्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषं॥१॥ अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोसि स्व
र्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवा
हि। सर्वा दिशोनुविवाहि। सर्वा दिशोनु संवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या
चितिमापृण॥ चिदसि समुद्रयोनिः॥२॥ इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः ॥११९॥

शाकुनोभुरण्युः। महान्सधस्थेध्रुवआनिषत्तः। नमस्तेअस्तुमामाहिंसीः। एति
प्रेति वीतिसमित्युदिति। दिवंमेयच्छ। अंतरिक्षंमेयच्छ। पृथिवींमेयच्छ। पृथिवीं
मेयच्छ। अंतरिक्षंमेयच्छ। दिवंमेयच्छ। अह्नाप्रसारय। रात्र्यासमंच। रात्र्याप्र
सारय। अह्नासमंच। कामंप्रसारय। कामंसमंच॥ ३॥ पुरीष्यस्समुद्रयोनिः
पृथिवींमेयच्छांतरिक्षंमेयच्छसमंच॥ ४॥ भुर्भुवस्स्वः। ओजोबलं। ब्रह्मक्षत्रं।
यशोमहत्। सत्यंतपोनाम। रूपममृतं। चक्षुश्श्रोत्रं। मनः आयुः। विश्वंयशो
महः। समंतपोहरोभाः। जातवेदायदिवापावकोसि। वैश्वानरोयदि
वावैद्युतोसि। शंप्रजाभ्योयजमानायलोकं। ऊर्जंपुष्टिंददभ्यावहस्व॥ १॥
भाष्यं वारिचा॥ ५॥ राज्ञीविराज्ञी। सम्राज्ञीस्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपोह

शु०य०

।।११२०।।

120

रो भाः। अग्निरिंद्रो बृहस्पतिः विश्वेदेवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा संसृजंतु।।१।।
राज्ञी द्वे मासस्य।।६।। असवे स्वाहा वसवे स्वाहा विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा अभिभुवे
स्वाहाधिपतये स्वाहा। दिवांपतये स्वाहा ऽंहसस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वा
हा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। संराज्ञे स्वाहा स्वाराज्ञे स्वराज्ञे
स्वाहा। भूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चंद्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। संसर्पा
य स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा।।१।। कल्याणाय स्वाहेकं च।।७।।
विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धारात्यंधो अर्षति। अहिर्न जूर्णामति
सर्पति त्वचं। अत्यो न क्रीडंन्नसरद्वृषा हरिः। उपयामगृहीतोसि मृत्यवे त्वा जु
ष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमप क्षुधं। अपेतः शपथं जहि। ।।११२।।

अध्वानो अग्न आवह । रायस्पोषं सहस्रिणं ॥१॥ येते सहस्रमयुतं पाशाः । मृत्यो मर्त्या
य हंतवे । तान्यज्ञस्य मायया । सर्वानव यजामहे । भक्षोस्यमृत भक्षः । तस्य ते मृत्युपीतस्या
मृतवतः । स्वगाकृतस्य मधुमतः । उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि । मंद्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां
वाक् । असावेहि ॥२॥ अंधो जागृविः प्राण । असावेहि । बधिर आक्रंदइ तरपान । असा
वेहि । अहस्तोस्त्वा चक्षुः । असावेहि । अपादाशो मनः । असावेहि । कवे विप्रचित्त श्रो
त्र । असावेहि ॥३॥ सुहस्तः सुवासाः । शूषानामास्यमृतो मर्त्येषु । तं त्वाहं तथा वेद । अ
सावेहि । अग्निर्मे वाचि श्रितः । वाग्घृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । वा
युर्मे प्राणे श्रितः ॥४॥ प्राणो हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । सूर्यो मे
चक्षुषि श्रितः । चक्षुर्हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । चंद्रमा मे मन
सि श्रितः ॥५॥ मनो हृदये । हृदयं मयि । अहममृते । अमृतं ब्रह्मणि । दिशो मे श्रो

त्रेश्रिताः। श्रोत्रꣳहृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। आपोमेरेतसिश्रिताः॥६॥
रेतोहृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। पृथिवीमेशरीरेश्रिता। शरीरꣳ
हृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयोमेलोमसुश्रिताः।
॥७॥ लोमानिहृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। इन्द्रोमेबलेश्रितः।
बलꣳहृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। पर्जन्योमेमूर्ध्निश्रितः।
॥८॥ मूर्धाहृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। ईशानोमेमन्यौश्रितः।
मन्युर्हृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। आत्मामआत्मनिश्रितः॥९॥
आत्माहृदये। हृदयंमयि। अहममृते। अमृतंब्रह्मणि। पुनर्मआत्मापुनरायुरागात्।
पुनःप्राणःपुनराकूतमागात्। वैश्वानरोरश्मिभिर्वावृधानः। अंतस्तिष्ठत्वमृतस्यगोपाः॥१०॥

सहस्त्रिणामिति श्रोत्रा सावे हि प्राणे श्रितो मनसि श्रितो रेतसि श्रितो लोमसु श्रितो मू
र्ध्नि श्रित आत्मनि श्रितोष्टौ च ॥ ८ ॥ अग्निर्वायुः सूर्यश्चंद्रमा दिश आपः पृथि
व्योषधिवनस्पतय इंद्रः पर्जन्य ईशान आत्मा पुनर्मे ॥ ९ ॥ प्रजापतिर्देवानसृजत ।
ते पाप्मना संदिता अजायंत । तान्व्यद्यत् । यद्व्यद्यत् । तस्माद्विद्युत् । तमस्तृण्वत् । य
दस्तृण्वत् । तस्माद्वृष्टिः । तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः । वि चैवास्य तत्र पाप्मा
नं घ्नतः ॥ १ ॥ दृष्टे तस्य । सैषा मीमांसाग्निहोत्र एव संपन्ना । अथो आहुः । सर्वेषु
यज्ञक्रतुष्विति । होष्यन्नुपस्पृशेत् । विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमिति । अथ हु
त्वोपस्पृशेत् ॥ वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति । यक्ष्यमाणो वा हुत्वा वा । वि चैवा
स्यैते देवते पाप्मानं घ्नतः ॥ २ ॥ दृष्टे तस्य । अयं हो हारुणिः । ब्रह्मचारि

श्री व.र.०।

॥१२२॥

122

पापप्रश्नाश्रोचयिजिघायु । परेहि । प्लक्षोदय्यांपातिं पृच्छ । वेत्थ सावित्रीं३ न वेत्था३ इति ।
तस्मा ग स पप्रच्छ । आचार्यो मा प्राहैषीत् । वेत्थ सावित्रीं३ न वेत्था३ इति । स
होवाच वेदेति ॥३॥ स कस्मिन्प्रतिष्ठितेति । परोरजसीति । कस्तत्परोर
जा इति । एष वाव स परोरजा इति होवाच । य एष तपति । एषो वीरजा
इति । स कस्मिंत्वेष इति । सत्य इति । किं तत्सत्यमिति । तप इति ॥४॥ क
स्मिंनु तप इति । बल इति । किं तद्बलमिति । प्राण इति । मा स्म प्राणमतिप्र
च्छ इति मा चार्योब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी । स होवाच प्लक्षोदय्योपा
तिः । यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः मूर्धा ते व्यपतिष्यत् । आहमुत

॥१२२॥

आचार्यायान्यविद्याभि। यो मासा वित्रिसमवादिष्टेति॥५॥ तस्मात्सावित्रे नसंवदेत।
स यो ह वै सावित्रं विदुषा सावित्रे संवदते। स हास्मिं श्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा
असौ तपः श्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वैस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै ब
लं प्राणं मन्यते। स यदाह। संज्ञानं विज्ञानं दर्शादृष्टेति। एष एव तत्॥६॥ अथ यदाह। प्र
स्तुतं विष्टुतं संस्तुतं सुतास्तुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ य
दाह। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताभिशास्तानुमंतेति। एष एव तत्। ए
ष ह्येव ते होमुहूर्ताः। एष रात्रेः॥७॥ अथ यदाह। पवित्रं पवयिष्यन्सहस्वान्सहीया
न्नरुणोरुणरजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते र्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाह।
अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरृतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञ

ऋतवः। एषऋतवः॥८॥ एषसंवत्सरः। अथयदाह। इदानीं तदानीमिति। एषएवतत्। एषह्येवेमेमुहूर्तानां
मुहूर्ताः। जनकोहवैदेहः। अहोरात्रैःसमाजगामा तंहोचुः। योवाअस्मान्वेद। विजहत्पाप्मानमेति॥९॥
सर्वमायुरेति। अभिस्वर्गंलोकंजयति। नास्यामुष्मिंल्लोकेऽन्नंक्षीयतइति। विजहद्धवैपाप्मानमेति।
सर्वमायुरेति। अभिस्वर्गंलोकंजयति। नास्यामुष्मिंल्लोकेऽन्नंक्षीयते। यएवंवेद। अहीनाहाश्वथ्यः। सा
वित्रंविदांचकार॥१०॥ सहहंसोहिरण्मयोभूत्वा। स्वर्गंलोकमियाय। आदित्यस्यसायुज्यं। हंस
सोहवैहिरण्मयोभूत्वा। स्वर्गंलोकमेति। आदित्यस्यसायुज्यं। यएवंवेद। देवभागोहश्रौतर्षिः। सा
वित्रंविदांचकार। तंहवागदस्यमानाभ्युवाच॥११॥ सर्वंबतगोतमोवेद। यःसावित्रंवेदेति।
अयमहंसावित्रः। देवानामुत्तमोलोकः। गुह्यंमहोबिभ्रदिति। एता
सहोवाच। केषावागसीति। यज्ञोपवीतेकृत्वाप्योनिपपात। नमोनमइत्यैसहोवाच। मात्रैषीर्गोतम। जितवैतेलो
कइति। तस्माद्येकेचसावित्रंविदुः। सर्वेतेजितलोकाः। सयोहवैसावित्रस्याष्टाक्षरंपदंश्रिया
भिषिक्तंवेद। श्रियाहैवाभिषिच्यते। घृणिरितिद्वेअक्षरे। सूर्यइतित्रीणि। आदित्यइतित्रीणि॥१२॥ ॥१२३॥

एतद्ध सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाभिषिक्तं। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाभ्युक्तं। ऋचो अक्ष
रे परमे व्योमन्। यस्मिन् देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत
न३ इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा साम्नार्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद ॥१४॥ तदेतत्सरियद्देवचक्रे। आ
र्द्रं पिन्वमानं स्वर्गं लोकमेति। विजहद्विश्वा भूतानि संपश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः स्वर्गं लोक
मेति। विजहद्विश्वा भूतानि संपश्यन्। य एवं वेद। धृषो ह वै वार्ष्णेयः आदित्येन समाजगाम।
तं होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्संभृत इति। एष वाव सावित्रः। स५
य एष तपति। एहीमं विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच ॥१५॥ धृतो ह तौ वै तेन तप इत्संबोदितेन तज्ज्ञात्वे
क्रेन वक्ति चकारो वाचनमाद्यत्यादित्य इति त्रीणि सावित्रं वेदविद्धि पंचच ॥१६॥ इयं वाव सर
घा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहा
नि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषांश्च वेद। कुर्वन्ति हास्यैता अग्नौ मधु

दे५ तिं४ म४

नास्येष्टापूर्तं धयंति। अथ यो न वेद॥१॥ न हास्यैता अग्नेयमधुकुर्वंति। धयंत्यस्येष्टापूर्तं। यो ह वा अहोरा
त्राणां नामधेयानि वेद। [stain] नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शादृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर
१२४ र्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। [stain] प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुतासुन्वतीति। एतावनुवाकावपरपक्ष
स्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद॥२॥ यो ह वै मुहूर्तानां नाम
धेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताभिशास्तानुमं
५ना तेति। एतेनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासा
नां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वा
न्त्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥३॥ ना
र्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नाम
धेयानि वेद॥ न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमार्च्छति। [stain] अग्निष्टोममुक्थ्योऽग्निरृतुः ॥१२४॥

प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेनु वाकायज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि न
यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्त्तिमार्च्छति य एवं वेद यो ह वै मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तान्वेद न मु
हूर्त्तानां मुहूर्त्तेष्वार्त्तिमार्च्छति ४ इदानीं तदानीमिति एते वै मुहूर्त्तानां मुहूर्त्ताः न मुहूर्त्तानां मुहूर्त्ते
ष्वार्त्तिमार्च्छति य एवं वेद अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वानुप्रविश्यान्नमत्ति एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भू
त्वानुप्रविश्यान्नमत्ति स एवैषामेव सलोकताꣳ सायुज्यमश्नुते अप पुनर्मृत्युं जयति य
एवं वेद ५ न वेदैवं वेदानुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि मुहूर्त्तेष्वार्त्तिमार्च्छ
ति न कच १० इयमहोरात्राणाꣳ संज्ञानं स्तुतं मुहूर्त्तानां चित्रः केतुरर्धमासानां पवित्रं यज्ञक्रतू
नामग्निष्टोमो मुहूर्त्तानां मुहूर्त्तेष्वेदेदानीमथो यथा क्षेत्रज्ञो द्वादश॥ कश्चिद्ध वा अस्माल्लोका
त्प्रेत्य आत्मानं वेद अयमहमस्मीति कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति अथ यो ह वै तमग्नि
ꣳ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति।१। स स्वं लोकं प्रति
प्रजानाति। एष उ वेवैनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रे वा इदꣳ सयुग्भिः क्रियते।

२ अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति ३

ब्रा०त०
१२५
125

इतिरात्र्या यादीक्षिषता इतिरात्र्याय व्रतमुपागुरिति तानिहा न वं विदुषः अमुष्मिन्लोके
नैवक्षिंध्ययंति धीतं ह वसशे व धिमनुपरैति अथयोहै तमग्निं सावित्रं वेद २
तस्यहै वा होरा त्राणि। अमुष्मिन्लोके शेव धिं न ध्ययंति। अ धीतं ह वस शे व धिम नुप रे
ति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमु वास। तं ह जीर्णिं स्थविरं शयानं। इंद्र उप
व्रज्यो वा च। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्यां। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैने
न चरेयमिति होवाच ३ तं ह त्रीन गिरिरूपा नविज्ञाता निव दर्शयाञ्चकार। तेषां हैकैकस्मान्मु
ष्टिनाददे। स होवाच भरद्वाजेत्यामंत्र्य। वेदा वा एते। अनंता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भि
रन्ववोचथाः। अथत इतरननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति ४ तस्मै ह तमग्निं सा
वित्रमुवाच। तं स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यं। अमृतो है
व भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यं। य एवं वेद। एषो एव त्रयीविद्या ५ यावंतं ह वै त्र
य्या विद्यया लोकं जयति। तावंतं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्ने

रेवसायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यएवंवेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुं्ं सलोकतामाप्नोति। यएवंवेद। इंद्रस्य वा एतानि नामधेयानि ६ इंद्रस्यैव सायुज्यं्ं सलोकतामाप्नोति। यएवंवेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेवसायुज्यं्ं सलोकतामाप्नोति। यएवंवेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि प्रजापतेरेवसायुं्ं ज्यं्ं सलोकतामाप्नोति। यएवंवेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं्ं सलोकतामाप्नोति। यएवंवेद। सवा एषोऽग्निरपक्षपुछो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखं। असावादित्यः शिरः। सयदेते देवते अंतरेण। तत्सर्वं्ं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः। ७। अयमहमस्मीति वेद होवाच सर्ववीद्येति विद्येद्रस्य वा एतानि नामधेयानि ब्रह्मण एव सायुज्यं्ं सलोकतामाप्नोति स प्तच ११ अ

२२५ ...र्न्नेर्वायोरिन्द्रस्य बृहस्पतेः प्रजापतेर्ब्रह्मणःसवैसम ॥११॥ संज्ञानंमूस्त्वेमे
126 वसं वत्सरोसि भूराज्ञ सवे विपश्चिते प्रजापतिर्द्देवानियंवावसरथा कश्चि
छैकादश१११। सज्ञाङ्ग राज्ञिमुर्ध्वा हृदयएषसंवत्सरोनार्ध्वमासेषु नमा
सेषु नवपंचवत्वारिंशत ४९ हरिः ॐ॥ लोकोसिस्वर्गोसि। अनंतो
स्यपारोसि॥ अक्षितोस्यक्षयोसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमंतः। विश्वं
यक्षंविश्वंभूतंविश्वङ्सुभूतं। विश्वस्यभर्ता विश्वस्य जनयिता। तंत्वो
पदधे काम दुघमक्षितं॥ प्रजापतिस्त्वा सादयतु॥ तयादेवतयांगिर
स्वध्रुवा सीद॥१॥ तपोसिलोके श्रितं॥ तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमंतः

विश्वंयक्षंविश्वंभृतंविश्वंᳪं सुभृतं ॥ विश्वस्य भर्त्ता विश्वस्यजनयिता । तंत्वो

पदधेकामदुघमक्षितं । प्रजापतिस्त्वासादयतु । तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद ॥ २ ॥ तेजो

सितपसिश्रितं । समुद्रस्यप्रतिष्ठा । त्वयीदमंतः । विश्वंयक्षंविश्वंभृतंविश्वंᳪं सुभृतं । वि

श्वस्यभर्त्ता विश्वस्यजनयिता । तंत्वोपदधेकामदुघमक्षितं । प्रजापतिस्त्वासा

दयतु । तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद ॥ ३ ॥ समुद्रोसितेजसिश्रितः । अपांप्रति

ष्ठा । त्वयीदमंतः । विश्वंयक्षंविश्वंभृतंविश्वंᳪं सुभृतं । विश्वस्यभर्ता विश्वस्यज

नयिता । तंत्वोपदधेकामदुघमक्षितं । प्रजापतिस्त्वासादयतु । तयादेवतयां

गिरस्वध्रुवासीद ॥ ४ ॥ आपस्त्वसमुद्रेश्रिताः । पृथिव्याः प्रतिष्ठायुष्मासु ।

१२४।। इदमंतः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतं। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। ता
वुपदधे कामदुघामक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद।।५।।
पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमंतः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतं।
विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षितां। प्रजापति स्त्वा सादयतु।
तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद।।६।। अग्निरसि पृथिव्याꣳ श्रितः। अंतरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्व
यीदमंतः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतं। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपद
धे कामदुघमक्षितं। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद।।७।। अंत
रिक्षमस्यग्नौ श्रितं। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमंतः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभू
तं। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितं। प्रजापतिस्त्वा सादय
तु। तयादेवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद।।८।। वायुरस्यंतरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा ।।१२५।।

त्वयीदमंतः। विश्वंयक्षंविश्वंभू तंविश्वंसुभूतं। विश्वस्यभर्ताविश्वस्यजनयिता। तंत्वोपदधेकामदुघम
क्षितं। प्रजापतिस्त्वासादयतु। तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥९॥ द्यौरसिवायौश्रिता।
आदित्यस्यप्रतिष्ठा। त्वयीदमंतः। विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभूतं। विश्वस्यभर्त्रीविश्वस्य
जनयित्री। तांत्वोपदधेकामदुघामक्षितां। प्रजापतिस्त्वासादयतु। तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद।
॥१०॥ आदित्योसिदिविश्रितः। चंद्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमंतः। विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभू
तं। विश्वस्यभर्ताविश्वस्यजनयिता। तंत्वोपदधेकामदुघमक्षितं। प्रजापतिस्त्वासादयतु॥ त
यादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥११॥ चंद्रमाअस्यादित्येश्रितः। नक्षत्राणांप्रतिष्ठा। त्वयीदमं
तः। विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्वंसुभूतं। विश्वस्यभर्ताविश्वस्यजनयिता। तंत्वोपदधेकाम
दुघमक्षितं। प्रजापतिस्त्वासादयतु। तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥१२॥ नक्षत्राणिस्थचं
द्रमसिश्रितानि। संवत्सरस्यप्रतिष्ठाभुवासु। इदमंतः। विश्वंयक्षंविश्वंभूतंविश्व

श्री०र० पि१

॥१२५॥ ऽसुभृतं विश्वस्य भर्तॄं विश्वस्य जनयितॄणि । तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि । प्रजापतिस्त्वा साद-
128 यतु । तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ १३ ॥ संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः । ऋतूनां प्रतिष्ठा । त्वयीदमं-
तः । विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभृतं । विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता । तं त्वोपदधे कामदुघम-
क्षितं । प्रजापतिस्त्वा सादयतु । तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ १४ ॥ ऋतवस्थ संवत्सरे श्रि-
ताः । मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु । इदमंतः । विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभृतं । विश्वस्य भर्ता-
रो विश्वस्य जनयितारः । तान्व उपदधे कामदुघानक्षितान् । प्रजापतिस्त्वा सादयतु । तया दे-
वतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥ १५ ॥ मासास्थर्तुषु श्रिताः । अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु । इदमं-
तः । विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभृतं । विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः । तान्व
उपदधे कामदुघानक्षितान् । प्रजापतिस्त्वा सादयतु । तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद ॥
॥ १६ ॥ अर्धमासास्थ मासु श्रिताः । अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु । इदमंतः । विश्वं

यस्तं विश्वं स्तनं विश्व॑ सुस्स्तं। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान्त्वमुपदधे काम
दुघा नाक्षिता नः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥ अहोरा
त्रे स्थो धेमासेषु श्रिते। म तस्यू प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। पुवयोरिदं मन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं
स्तं विश्व॑ सुस्स्तं। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। तेवामुपदधे कामदुघे अक्षिते।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥ पौर्णमास्यष्टका मावास्या।
अंनादास्स्था नदुघो युष्मासु। इदमंतः। विश्वं यक्षं विश्वं सतं विश्व॑ सुस्तं। विश्वभर्त्र्यो
विश्वस्य जनयित्र्यः। तावउपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥ राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्व
स्तनमन्तुप्रसूता। त्वयीदमंतः। विश्वं यक्षं विश्वं सतं विश्व॑ सुस्तं। विश्वस्य भर्त्री विश्व
स्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयांगिरस्व

प्रा॰२॰
॥१२०॥
129

ध्रुवासीद॥२०॥ ओजोसि सहोसि। बलमसि भ्राजोसि। देवानां धामामृतं। अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयी
दमंतः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभृतं। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तंत्वोपदधे कामदुघ
मक्षितं। प्रजा पतिस्त्वा सादयतु तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवासीद॥२१॥ लोकः समुद्रोग्निर्वायुरादि
त्यश्चंद्रमाः संवत्सर ओजोसि भर्तोश्रितः। तंत्वोपदधे काम दुघमक्षितं। तपस्तेजोंतरिक्षं भ
र्त्रश्रितं। तंत्वोपदधे कामदुघमक्षितं। आपः पौर्णमासी भर्त्र्यो जनयित्र्यश्रिताः। तावउपदधे काम
दुघा अक्षिताः। पृथिवी द्यौ राडसि भर्त्र्यश्रिता। तांत्वोपदधे कामदुघामक्षितां। नक्षत्राणि भ र्तॄ
णि श्रितानि। तानि वउपदधे कामदुघान्यक्षितिं ऋतवो मासा अर्धमासा भर्तारो जनयितारश्रिताः। तान्व लानि ६
उपदधे कामदुघानक्षितान्। अहोरात्रे भर्त्र्यौ श्रिते। तेवामुपदधे कामदुघे अक्षिते। लोकस्त
स्तेजः समुद्र आपः पृथिव्यग्नि रं तरिक्षं वायुर्द्यौरादित्यश्चंद्रमा नक्षत्राणि संवत्सर ऋतवो मा
सा अर्धमासा अहोरात्रे पौर्णमासी राडस्यातोस्येकविंशतिः॥१॥ ॥त्वमग्ने रुद्रो असुरो

॥१२०॥

महोदिवः। त्वं शर्धोमारुतं पृक्षईशिषे। त्वंवातैररुणैर्यासिशंगयः। त्वंपूषाविधतःपासिनुत्मना। देवादेवेषुश्रयध्वं। प्रथमाद्वितीयेषुश्रयध्वं। द्वितीयास्तृतीयेषुश्रयध्वं। तृतीयाश्चतुर्थेषुश्रयध्वं। चतुर्थाःपंचमेषुश्रयध्वं। पंचमाःषष्ठेषुश्रयध्वं॥१॥ षष्ठाः सप्तमेषुश्रयध्वं। सप्तमा अष्टमेषुश्रयध्वं। अष्टमानवमेषुश्रयध्वं। नवमादशमेषुश्रयध्वं। दशमाएकादशेषुश्रयध्वं। एकादशाद्वादशेषुश्रयध्वं। द्वादशास्त्रयोदशेषुश्रयध्वं। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषुश्रयध्वं। चतुर्दशाःपंचदशेषुश्रयध्वं। पंचदशाःषोडशेषुश्रयध्वं॥२॥ षोडशाःसप्त दशेषुश्रयध्वं। सप्तदशा अष्टादशेषुश्रयध्वं। अष्टादशाएकोनविंशेषुश्रयध्वं। एकोनविंशाविंशेषुश्रयध्वं। विंशाएकविंशेषुश्रयध्वं। एकविंशाद्वाविंशेषुश्रयध्वं। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषुश्रयध्वं। त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषुश्रयध्वं। चतुर्विंशाःपंचविंशेषुश्रयध्वं। पंचविं

श्री०र०
॥१२०॥
13°

शाः षड्विंशे गोषु अयध्वं ॥३॥ षड्विंशे शाः सप्तविंशे गोषु अयध्वं। सप्तविंशे शा अष्टाविंशे गोषु
अयध्वं। अष्टाविंशे शाएकोनत्रिंशे गोषु अयध्वं। एकोनत्रिंशे शास्त्रिंशे गोषु अय
ध्वं। त्रिंशे शाएकत्रिंशे गोषु अयध्वं। एकत्रिंशे शा द्वात्रिंशे गोषु अयध्वं। द्वात्रिंशे शा
स्त्रयस्त्रिंशे गोषु अयध्वं। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिस्त्रयस्त्रिंशे शाः। उत्तरे भवत। उत्तर
वर्त्मान उत्तरसत्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥४॥ षष्ठेषु अयध्वं षोडशे गोषु अयध्वं षड्विंशे गोषु अ
यध्व मुत्तरे भवतो त्तरवर्त्मान उत्तरसत्वानश्चत्वारि च॥२॥ अग्ना विष्णू सजो
षसा। इमा वर्धन्तु वांगिरः। द्युम्नैर्वाजेभिरागतम्। राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी।
अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वेदेवा भुवनस्य गोपाः। ते ॥१२०॥

सर्वे संगत्या । इदं मे शावत्सा व चः । वयं स्याम पतयो रयीणां । भूर्भुवः स्वः स्वाहा ॥ १ ॥ संगत्य
त्रीणि च ॥ ३ ॥ अन्न पते न्नस्य नो देहि । अनमीवस्य शुष्मिणः । प्र प्रदातारं तारिषः । ऊर्जं नो
धेहि द्विपदे चतुष्पदे । अग्ने पृथिवी पते । सोम वीरुधां पते । त्वष्टः समिधां पते । विष्णवा
शानां पते । मित्र सत्यानां पते । वरुण धर्मणां पते ॥ १ ॥ मरुतो गणानां पतयः । रुद्र पशूनां
पते । इन्द्रौजसां पते । बृहस्पते ब्रह्मणस्पते । आरुवा रोचे हं स्वयं । रुचा रुरुचे रोचमानः ।
अतीत्याद स्वराभेरुह । तस्मिन्यो नौ प्रजनौ प्रजायेय । वयं स्याम पतयो रयीणां । भूर्भु
वः स्वः स्वाहा ॥ २ ॥ वरुण धर्मणां पते स्वः स्वाहा ॥ ४ ॥ सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जि
ह्वाः सप्त ऋषयः सप्त धाम प्रियाणि । सप्त होत्रा अनुविद्वान् । सप्त तयानी राय णस्वा
घृतेन । प्राची दिक् । अग्निर्देवता । अग्निं स दिशां देवं देवतानाम् ऋच्छतु । यो मैतस्यै

(3)

दिशो मिदासति। दक्षिणादिक्। इंद्रो देवता॥१॥ इंद्रं सदिशां देवं देवतानामृच्छतु।
यो मेतस्यै दिशो। मिदासति। प्रतीचीदिक्। सोमो देवता। सोमं सदिशां देवं देवताना
मृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोमिदासति। उदीचीदिक्। मित्रावरुणो देवता। मित्रावरु
णौ सदिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशो। मिदासति॥२॥ ऊर्ध्वादिक्। बृ
हस्पतिर्देवता। बृहस्पतिं सदिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मेतस्यै दिशो। मिदासति।
इयंदिक्। अदितिर्देवता। अदितिं सदिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मेतस्यै दिशो
मिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषा मेकामा त्समर्धयतु॥३॥ अंधो जागृविः प्राण।
असावेहि। बधिर आक्रंदइतरपान। असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहम
सो ज्योतिरशीय। अहमसोपोशीय। वयं स्याम पतयोरयीणां। ॐ भुर्भुवः स्वस्वाहा॥४॥

दक्षिणा द्दिगिन्द्रो देवता मित्रावरुणौ सदिशां देवौ देवतानां मरुत्वतु यो मैतस्यै दिशो भिदास स्पर्धयत्तुन
वच॥५॥ यत्ते चितं यदु चितं ते अग्ने॥ यदूनं यदु नैतिरिक्तं। आदित्यास्तदंगिरसश्चिन्वंतु। वि
श्वेते देवाश्चितिमापूरयंतु। चितश्चासि संचितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। लो
कंपृणच्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वं। इंद्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन्योना वसीषदन्॥१॥
तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमꣳ श्रीणंति पृश्नयः। जन्मं देवानां विशः।
त्रिष्वारोचने दिवः। तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाꣳ इहावह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे।
असि होता न ईड्यः। अगन्म महामनसाय विष्णुं॥२॥ यो अग्नी दायुसे मिद्धस्वे दुरोणे। चित्रभानूरोद
सी अंतरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यंचं। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनं। अग्निꣳ होतारं परिभूत
मं मतिं। त्वामर्भस्य हविषः समानामत्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्वा निधीमहि। मनुष्व

त्समिधीमहि। अग्ने भ्रुत्रुषद्वे गिरः॥३॥ देवाँनच्छ देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददा
ति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवं। स प्रीतो याति वार्यं। इषं स्तोतृभ्य आ भर। पृष्टो दिवि
पृष्टो अग्निः पृथिव्यां। पृष्टो विश्वा ओषधीरा विवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो
दिवा स रिषः पातु नक्तं॥४॥ असीषद न्यविष्टमं गिरो न नक्तं॥६॥ अयं वाव यः पवते। सोऽग्नि
र्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यद्दक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्र
त्यक्। तत्पुच्छं। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥१॥ अथ यत्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं
च। अथो संपदेवास्य सा। सं ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचि
केतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्यायतनं प्रतिष्ठां वेद। आ
यतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठां॥२॥ हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्यायतनं प्रतिष्ठा।
य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठां। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सश

शीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्निर्नाचिकेतस्य शरीरं। य एवं वेद। सशरीर एव
स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भायात्॥३॥ एवमेव स तेजसा यशसा।
अस्मिंश्च लोके मुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। ये वरेणादित्यं। अथ है
ते वरीयांसो लोकाः। ये परेणादित्यं। अंतवंतं ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। यो वरेणा
दित्यं। अथ हैषो नंतमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणादित्यं॥४॥ अनंतं ह वा अ
पारमक्षय्यं लोकं जयति। यो ग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे
तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्त्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे
लोकमाप्नुतः। यो ग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥५॥ उत्तरः पक्षो गतिप्रति
ष्ठां भायाद्यः परेणादित्यमष्टौ च॥७॥ उशन्ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य

हनचिकेतानामपुत्र आस। तं हकुमारं संतं दक्षिणासुनीयमानासुश्रद्धावि
वेश। सहोवाच। ततकस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयं। तं हपरीत उवाच।
मृत्यवे त्वाददामीति। तं हस्मोत्थितं वागभिवदति।१। गौतमकुमारमिति
सहोवाच परेहिमृत्योर्गृहान्। मृत्यवेवैत्वादामिति। तंवैप्रवसंतंगंतासीतिहोवाच। तस्यस्म
तिस्रोरात्रीरनाश्वान्गृहेवसतात्। सयदित्वापृच्छेत्। कुमारकतिरात्रीरवात्सीरिति।
तिस्रइतिप्रतिब्रूतात्। किंप्रथमां रात्रिमाश्नाइति।२। प्रजांतइति। किंद्वितीयामि
तिपशूंस्तइति। किंतृतीयामिति। साधुकृत्यांतइति। तंवैप्रवसंतंजगाम। तस्यहति
स्रोरात्रीरनाश्वान्गृहउवास। तमागत्यपप्रच्छ। कुमारकतिरात्रीरवात्सीरिति।
तिस्रइतिप्रत्युवाच।३। किंप्रथमां रात्रिमाश्नाइति। प्रजांतइति। किंद्विती

मयामिति। वध्वा ५ सइति। तृतीयामिति। साधु पक्वान्त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति
होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति।। ४।। इष्टापूर्तयोर्मे
क्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्येष्टापूर्ते नाक्षीये ष्ट
ते। नास्येष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृ
णीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच।
ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्।। ५।। अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं
चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदा
स्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्द्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदय
त्। तत्तृतीयं प्रास्यत्।। ६।। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे

श्रा०त०

॥१३४॥ प्रास्यत। तस्मादप्यद्यतनस्मारण्यं कनिष्ठधनानां। मुंजश्रियतमं। हृदयज्ञं हि सर्वे
134 नमे वना विदत्त। यस्मै ता दक्षिणामेनेष्यत्। नांऽस्माये वह स यद्दक्षिणायामेनयत्। तां
प्रत्यगृह्णात्॥७॥ दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति सो दक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य।
दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वान् सो वाजश्रवसा गौ
तमाः। अप्यनदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभये न वयं दक्षिण्याम ह एव दक्षि
णां प्रतिगृह्णीयेति। ते दक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वे [margin: य एवं वेद।]
दा प्र हान्यं ग्लीनाति॥८॥ वेदस्याश्रा इत्यु वा वेदितीयं तृणीष्व स जयत् तलीयं स्रा
स्याद्गृह्णाय एवं वेदैकेच॥९॥ तं हैनमेके पशुबन्धे एव वोत्तरवेद्यां चिन्वते।
उत्तरवेदिसंमितं एषो। ग्निरिति वदन्तः। तं न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन न व्यर्धयेत्।

सएतंकामेनव्यृद्धः।कामेनव्यर्धयेत्। सोम्येवावैनमध्वरेऽचिन्वीत। यज्ञवा नयिष्ठा आहुतयो

हूयेरन्। एतमग्निंकामेनसमर्धयति। सएतंकामेनसमृद्धः॥१॥ कामेनसमर्द्धयति। अथ

हैनंपुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेवसावित्रियमग्निंचिन्वत। ततोवैतेविंदंतप्रज्ञां। अग्निस्वर्गंलोकमनज्ञ

नयन्। विंतएवप्रज्ञां। अग्निस्वर्गंलोकंनयति। योग्निंनाचिकेतंचिनुते। यउचैनमेवंवेद।

अथहैनंवायुर्ऋद्धिकामः॥२॥ यथान्युप्तमेवोपदधे। ततोवैसएतामृद्धिमार्ध्नोत्। यामि

दंवायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमर्ध्नोति। यामिदंवायुर्ऋद्धः। योग्निंनाचिकेतंचिनुते। यउचैन

मेवंवेद। अथहैनंगोबलोवार्ष्णः पशुकामः। पांक्तमेवचिक्ये। पंचपुरस्तात्॥३॥ पं

चदक्षिणतः। पंचपश्चात्। पंचोत्तरतः। एकांमध्ये। ततोवैससहस्रंपशून्प्रा

प्नोत्। प्रसहस्रंपशून्प्नोति। योग्निंनाचिकेतंचिनुते। यउचैनमेवंवेद॥

श्री०न०
॥१३५॥
135

अथैहैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव विचिक्ये ॥७॥ स पुरस्तादे
त्तिस्रो दक्षिणतः। स स पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां
प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यं। माता पिता पुत्रः ॥८॥ त्रिवृत्प्रज
ननं। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः
प्रजायन्ते। यो ऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा
एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत् ॥९॥ ज्यैष्ठ्यं गच्छति। यो ऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य
उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सो ऽभिस्व
र्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यो ऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद।
स यदीच्छेत् ॥१०॥ तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङाहृतो धिष्ण्यादुत्सर्पेत्। ॥१३५॥

येदंशागायत्रशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव य
शस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदि छत्रा स्रिधुंमे श्रद्दधीरन्। स्र्यिष्ठा दक्षिणा न
येयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा वेत्वाज्यस्य स्वा
हेति स्रुवेणोपहत्याहवनीये जुहुयात्॥ ५॥ स्र्यिष्ठमेवास्मै श्रद्दधते। स्र्यिष्ठा
दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिं क्लृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमा
धाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपं। अग्नावि
ष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति वि
श्वप्रीः॥ ६॥ समृद्धक्षिप्रकामः पुरस्तात्। चिकेपुत्रो गच्छदिदिछे जुहुयादिह विश्वप्रीः।
॥ ७॥ योऽग्रथमाभिष्टकामुपदध्याति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या असिंल्लो

श्री०र०
॥१३६॥
136

केदेवताः। तासांꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यो द्वितीयामुपदधाति। अंतरिक्षलोकंत याभिजयति। अथो या अंतरिक्षलोके देवताः। तासांꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यात्तृ तीयामुपदधाति। अमुंतया लोकमभिजयति॥१॥ अथो या अमुष्मिंलोके देवताः। तासांꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च वरीयांꣳ सश्चलोकाः। तानेव ताभिरभिजयति। कामचारो ह वा अस्यैषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। यो ऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसंतः शिरः॥२॥ ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छं। मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयं। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टꣳ सुवृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्संपूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्संपूरयति। यो ऽग्निं नाचिकेतं ॥१३६॥

चिनुते ॥ ३ ॥ य उ चैन मेवं वेद । सं वत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः । तस्य वसंतः शिरः । ग्री

ष्मो दक्षिणः पक्षः । वर्षाः पुच्छं । शरदुत्तरः पक्षः । हेमंतो मध्यं । पूर्वपक्षाश्चितयः । अपरप

क्षाः पुरीषं । अहोरात्राणीष्टकाः । एष वा सोग्निरग्निमयः पुनर्णवः । अग्निमयो ह वै

पुनर्णवो भूत्वा स्वर्गं लोक मेति । आदित्यस्य सायुज्यं । योग्निं नाचिकेतं चिनुते । य उ चै

न मेवं वेद ॥ ४ ॥ अमुत्र यान्लोक मभिजायति शिरश्चिनुत इष्टकाः षट् ॥ १० ॥ लो

कस्त्व मग्ने ग्ना विष्णु चेंन पते सप्तते अग्नेय तेचितमयं वा वो शान्त हवै तं हैवम

केयां प्र थमामिष्टकां दश ॥ १० ॥ लोक आदित्य ओजो स्य ध्वादि गनं तं ह वै

कामेन ग्नी वाद्विषष्टिः ॥ ६२ ॥ ॥ छ ॥ हरि ॐ ॥ छ ॥ छ ॥

तुभ्यं ता अंगिरस्तमा विश्याम तं काम मग्ने आ शानां त्वा विश्वा आशाः । अनु

नोघाघानुमतिरन्विदनमेतेत्वं। कामोस्तस्यकाममस्तदर्गे। ब्रह्मजज्ञानंपितांविराजं॥ य
ज्ञोरायोयंयजुः। आपोमग्ना आदिसस्यामि। तुभ्यंभरंतियोदत्युः। सर्वदेवा अपरेण
प्राणापानौ। हव्यवाहंस्विष्टं॥१॥ तुभ्यंदूश॥१॥ देवेभ्योवैस्वर्गोलोकस्तिरोभवत्।
तेप्रजापतिमब्रुवत्। प्रजापतेस्वर्गोवैनोलोकस्तिरोऽस्त्। तमन्विच्छति। तंयज्ञक्रतुभि
रन्वैच्छत्। तंयज्ञक्रतुभिर्नान्वविंदत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविंदत्। त
दिष्टीनामिष्टित्वं। एषयोहवैनाम। ताइष्टयइत्याचक्षतेपरोक्षेण। परोक्षप्रियाइव
हिदेवाः॥१॥ तमाशाब्रवीत्। प्रजापतआशायावैश्राम्यसि। अहमुवा आशास्मि। मां
नुयजस्व। अथतेसत्याशाभविष्यति। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसीति। सएतमग्नयेका
मायपुरोडाशमष्टाकपालंनिरवपत्। आशायैचरुं। अनुमत्यैचरुं। ततोवैतस्यस

त्याशाम भवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्। सत्या ह वा अस्याशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विं
दति। यएतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा। आशायै
स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृते स्वाहे
ति॥२॥ तं कामो ब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोस्मि। मां नु य
जस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये
कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो वै
तस्य सत्यः कामो भवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति।
अनु स्वर्गं लोकं विंदति। यएतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोत्र जुहोति।
अग्नये कामाय स्वाहा। कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लो

कायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥ तं ब्रह्माब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अ
हमु वै ब्रह्मास्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान्यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्य
सीति। स एतमग्नये कामायपुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुं।
अनुमत्यै चरुं। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान्यज्ञोभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविंदत्।
ब्रह्मण्वान्ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति। य एतेन हविषाय
जते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामायस्वाहा। ब्रह्मणे स्वाहा।
अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वा
हेति॥४॥ तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोस्मि। मां नु यज
स्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामायपु ॥१३८॥

रोडाशमष्टाकपालंनिरवपत्। यज्ञायचरुं। ततोवैतस्यासयोयज्ञोभवत्। अनुस्वर्गं
लोकमविंदत। सर्वोहवा अस्ययज्ञोभवति। अनुस्वर्गंलोकंविंदति। यएतेनहवि
षायजते। यउचैनदेवंवेद। सोत्रजुहोति। अग्नयेकामायस्वाहायज्ञायस्वाहा।
अनुमत्यैस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृतेस्वा
हेति॥ ५॥ तमापोब्रुवन्। प्रजापतेभूयवैसर्वेकामाश्रिताः। वयमुवाआपस्मः। अ
स्मांनुयजस्व। अथ त्वयिसर्वेकामाश्रयिष्यंते। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसीति। सए
तमग्नयेकामायपुरोडाशमष्टाकपालंनिरवपत्। अद्भ्यश्चरुं। अनुमत्यैच
रुं। ततोवैतस्मिन्सर्वेकामाअश्रयंत। अनुस्वर्गंलोकमविंदत। सर्वेहवाअस्मि
न्कामाश्रयंते। अनुस्वर्गंलोकंविंदति। यएतेनहविषायजते। यउचैनदेवंवेद।

ब्रा०र०
॥१३९॥
139

सोऽत्रजुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाग्नये स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गा
य लोकाय स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥ तमग्निर्बलिमानब्रवीत्। प्रजापतेऽग्न
ये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिं हरंति अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मा नु
यजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि बलिं हरिष्यंति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति।
स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते
चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकं
मविंदत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि बलिं हरंति। अनु स्वर्गं लोकं विंदति। य ए
तेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाग्नये
बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाग्नये स्वि

॥१३९॥

ष्टकृते स्वाहेति ॥७॥ तमनुवित्तिरब्रवीत् । प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविवित्ससि । अहमु वा अनु
वित्तिरस्मि । मां नु यजस्व । अथ ते सत्यानुवित्तिर्भविष्यति । अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति । स ए
तमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत् । अनुवित्त्यै चरुम् । अनुमत्यै चरुम् । ततो वै त
स्य सत्यानुवित्तिरभवत् । अनु स्वर्गं लोकमविन्दत् । सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति । अनु स्वर्गं
लोकं वि[illegible]दति । य एतेन हविषा यजते । य उ चैनदेवं वेद । सो ऽत्र जुहोति । अग्नये कामाय स्वा
हानुवित्त्यै स्वाहा । अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा । स्वर्गाय लोकाय स्वाहाग्नये स्विष्टकृते
स्वाहेति ॥८॥ ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः । दिवश्येनयोऽनुवित्तयो नाम । आशा प्र
थमा ण्र संति । कामो द्वितीया । ब्रह्म तृतीया । यज्ञश्चतुर्थी । आपः पञ्चमी । अग्निर्बलिमान्ष
ष्ठी । अनुवित्तिः सप्तमी । अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति । कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति ।

श्रा०र०

॥२४०॥

॥२५०॥

१४०

यएताभिरिषिभिर्यजते। यउचैनाएवंवेद। तास्त्वन्विष्टि। पष्टौ हीकरांदध्यात्कंसंच। स्त्रियै

वामारंसमध्यै॥५॥ तपसा देवा देवता मग्रआयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविंद

न्। तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति प्रथमजं देवं ह

विषा विधेम। स्वयंभु ब्रह्मपरमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह य

क्षं प्रथमं संबभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥१॥

सनो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवत्सामृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा

ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो

लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सपं ह

विरिदं जुषाणं। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥२॥

यथादेवैः सर्वमोधेदं मेदम। यस्य प्रतिष्ठो र्वं तरिक्षं। यस्माद्देवा अज्ञिरे भुवनं च स
र्वे। तत्सत्यमर्चदुपयज्ञन्न आगात्। ब्रह्मोकुतीरूप मोदमानं। मनसो वशो सर्वमिदं ब
भूव। नान्यस्य मनो वशमान्वियाय। भीष्मो हि देवः सहसः सहीयान्। सनो जुषाण
उपयज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥३॥ संकल्प जूतिं देवं विपश्चिं।
मनोराज्ञानमिह वर्धयंतः। उपहवेस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं वितत पुराणं।
येन पूतस्तरतिदुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिपाप्मानमरातिं तरेम।
लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रं। ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा
बहुधा दोहमानं। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा दिवः। अनुनोद्या
नुमतिरन्विदनुमतेत्वं। हव्यवाहं स्विष्टं॥४॥ देवी घृतेन चेतसां च दोहमानं

 चत्वारि च ॥३॥ देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरो ऽभवत् । ते प्रजापतिमब्रुवन् । प्रजापते स्व
।८। र्गो वै नो लोकस्तिरो ऽभूत् । तमन्विच्छेति । तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत् । तं यज्ञक्रतुभिर्ना
न्वविन्दत् । तमिष्टिभिरन्वैच्छत् । तमिष्टिभिरन्वविन्दत् । तदिष्टीनामिष्टित्वं । एष्टयो ह
वै नाम । ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥१॥ तं तपो ऽब्र
वीत् । प्रजापते तपसा वै आम्यसि । अहं नु वै तपो ऽस्मि । मां नु यजस्व । अथ ते सत्यं
तपो भविष्यति । अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति । स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत् ।
तपसे चरुं । अनुमत्यै चरुं । ततो वै तस्य सत्यं तपो ऽभवत् । अनु स्वर्गं लोकमविन्द
त । सत्यꣳ ह वा अस्य तपो भवति । अनु स्वर्गं लोकं विन्दति । य एतेन हविषा य
जते । य उ चैनदेवं वेद । सोऽत्र जुहोति । अग्नये स्वाहा । तपसे स्वाहा । अनुमत्यै स्वाहा । प्रजापतये स्वाहा ।

स्वर्गायलोकायस्वाहाग्नयेस्विष्टकृते स्वाहेति॥१॥ तं श्रद्धाब्रवीत्। प्रजापतेश्रद्धयावै
अहमुवैश्रद्धास्मि। मांनुयजस्व। अथतेसत्याः श्रद्धाभविष्यति। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसी
ति। सप्ततमाग्नेयमष्टाकपालंनिरवपत्। श्रद्धायैचरुं। अनुमत्यैचरुं। ततोवैतस्य स
त्याश्रद्धाभवत्। अनुस्वर्गंलोकमविंदत्। सत्याहवाअस्यश्रद्धाभवति। अनुस्वर्गंलो
कंविंदति। यएतेनहविषायजते। यउचैनदेवंवेद। सोत्रजुहोति। अग्नयेस्वाहा
श्रद्धायैस्वाहा। अनुमत्यैस्वाहा। प्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वाहाग्न
येस्विष्टकृतेस्वाहेति॥२॥ तं सत्यमब्रवीत्। प्रजापतेसत्येनवैआप्स्यति। अहमुवै
सत्यमस्मि। मांनुयजस्व। अथतेसत्यं सत्यंभविष्यति। अनुस्वर्गंलोकंवेत्स्यसी
ति। सप्ततमाग्नेयमष्टाकपालंनिरवपत्। सत्यायचरुं। अनुमत्यैचरुं। ततोवै

तस्य सत्यं सत्यमभवत् । अनु स्वर्गं लोकमविंदत । सत्यं ह वा अस्य सत्यं भवति । अनु
स्वर्गं लोकं विंदति । य एतेन हविषा यजते । य उ चैनदेवं वेद । सोऽत्र जुहोति । अग्नये स्वा
हा सत्याय स्वाहा अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा । स्वर्गाय लोकाय स्वाहा । अग्नये स्वि
ष्टकृते स्वाहेति । तं मनोऽब्रवीत् । प्रजापते मनसा वै भ्राम्यसि । अहमु वै मनोऽस्मि ।
मां नु यजस्व । अथ ते सत्यं मनो भविष्यति । अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति । स एतमाग्नेय
मष्टाकपालं निरवपत् । मनसे चरुं । अनुमत्यै चरुं । ततो वै तस्य सत्यं मनो भवत् । अ
नु स्वर्गं लोकमविंदत । सत्यं ह वा अस्य मनो भवति । अनु स्वर्गं लोकं विंदति । य ए
तेन हविषा यजते । य उ चैनदेवं वेद । सोऽत्र जुहोति । अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा ।

अनुमत्यैस्वाहा। प्रजापतयेस्वाहा। स्वर्गायलोकायस्वाहा। ग्नियेस्विष्टकृतेस्वाहेति॥ ५॥
तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वैष्याम्यसि। आन्नुवै चरणमस्मि। मांनुयज्ञस्व।
अथतेसत्यं चरणं भविष्यति। अनुस्वर्गलोकं वेत्स्यसीति। सएतमाग्ने यम
ष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुं। अनुमत्यै चरुं। ततो वै तस्यसत्यं चरण
मभवत्। अनुस्वर्गलोकमविंदत। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनुस्व
र्गलोकं विंदति। यएतेन हविषा यजते। यउचैनदेवंवेद। सोत्रजुहोति।
अग्नये स्वाहा। चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा।
स्वर्गायलोकाय स्वाहा। ग्नये। स्विष्टकृते स्वाहेति॥ ६॥ ताःवाएताः पं
चस्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाचा। अनुवित्तयोनाम। तपः प्रथ

श्री० १०

१४३ माऽऽरक्षसंति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया। मनः चतुर्थी। चरणं पंचमी। अनुह वै स्वर्गं लो
कं विंदति। कामकारो ह्यस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वे
द। ता स्वर्विष्टि। प्रजापतिर्विराडो देवकेषु संच। श्रियै चाभारं समृध्ये। अग्निर्वै
चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। नैनं शातं नाभिचरितमागच्छ
ति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पंचहोतृत्वं। सर्वा
हास्मै दिशः कल्पंते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणां। पृथिवी होता चतुर्हो
तृणां॥१॥ अग्निर्होता पंचहोतृणां। वायुर्होता षड्ढोतृणां। महाहविर्होता सप्त
होतृणां। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं। अथो पंच होतृत्वं। सर्वा
हास्मै दिशः कल्पंते। य एवं वेद। एषा वै सर्वा विद्या। एतद्ध वै प्रजा। एषा
पद्धतिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसायनी स्रुतिः॥२॥ एतान्याध्येसवराद्दि ॥१४२॥

दर्शौ याव न्नरस्थं । स्वरेति । अनपभ्रवः सर्वमायुरेति । विंदते प्रजां । रायस्पोषं गौपत्यं ।
ब्रह्मवर्चसी भवति । एतान्यो व्येति । स्वर्णो त्यासानं प्रजांपितृम्रः । एतान्वा असुण
औपवेशिर्विदां चकार ।। ३ ।। एतैरधिवादमपाजयत् । अथो विश्वं पाप्मानं । स्व
र्ययौ । एतान्यो व्येति । अधिवादं जयति । अथो विश्वं पाप्मानं । स्वरेति । एतैरग्निं
चिन्वीत स्वर्गकामः । एतैरायुष्कामः । प्रजापशुकामो वा ।। ४ ।। पुरस्ताद्दशहोता
रमुदंचमुपदधाति पावसंदं । हृदयं यजुषीपत्न्यौ च । दक्षिणतः प्रांचं चतुर्होता
रं । पश्चादुदंचं पंचहोतारं । उत्तरतः प्रांचं षड्ढोतारं । उपरिष्टात्सप्तहो
तारं । हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च । यथावकाशं ग्रहान् । यथावकाशं प्रतिग्रहा·

श्री.र.
॥१४५॥
१५५

ल्लोकंपणाश्च। सर्वा ह्यस्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवंति॥५॥ सदेवसग्निं वि
नुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। प
क्षसंमितश्चेतव्यः। एतावान्वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेवाचिनुते। इम
मेवलोकंपशुबंध्येनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन।६॥ अंतरिक्षमुक्थ्ये
न। स्वरतिरात्रेण। सर्वांल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव
वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिं दक्षिणा ददाति। एकविंशो
वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥७॥ असावादित्य एकविंशः।
अमुमेवादित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेंद्रियः। आयुष्येवे ॥१४५॥

द्वियेप्रतितिष्ठति। सहस्रंददाति। सहस्रसंमितःस्वर्गोलोकः। स्वर्गस्यलोकस्याभिजि
त्यै। अग्निष्टकंदक्षिणाददाति। सर्वाणिवयांसि॥ ८॥ सर्वस्याप्त्यै। सर्वस्यावरु
ध्यै। यदिनविंदेत। मंथानेतावतो दद्यात्दोक्नानत्वा। अश्नुतेतंकामं। यस्मैकामा
याग्निश्चीयते। पष्ठौहित्वंतर्वती दद्यात्। साहि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याप्त्यै।
सर्वस्यावरुध्यै॥ ९॥ हिरण्यंददाति। हिरण्यज्योतिरेवस्वर्गंलोकमेति। वासो
ददाति। तेनायुः प्रतिरते। वेदितती येयजत। त्रिषस्या हि देवाः। समस्यमग्निंचि
न्वीत। तदेत समृध्वं येब्राह्मणंसूपात्रा। नेतरे प्रुपदूसु। योह वै चतुर्होतृन्नुसव
नं तर्पयितिव्यानवेद॥ १०॥ तपत्नुप्रतपावृभुभिः। उपैनंसोमपीथोनमति।
एतेवैचतुर्होतारोनुसवनंतर्पयितव्याः। येब्राह्मणाबहुविदः। तेभ्याय

ब्रा०ए०
॥२८५॥
145

दक्षिणा नये नेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्नि मस्य वृंजीरन्। तेभ्यो यथा श्रद्धं दद्यात्। स्विष्ट मेवैत
क्रियते। नास्याग्निं वृंजते॥२१॥ हिरण्य एको भवति। या वदुत्तम मंगुलि कांडं यज्ञ परुषा सं
मितं। तेजो हिरण्यं। यदि हिरण्यं न विंदेत्। शर्करा अक्ताउपदध्यात्। तेजो घृतं। तेस
तेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येणवा
एषव्यृध्यते। योग्निं चिनुते॥२२॥ यावदेव वीर्यं। तदस्मिं दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं ॥
सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यं। सार्ष्टितां समानलोकतामा
प्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्र ब्राह्मणं। अथो ना चिके
तं॥२३॥ होताचतुर्होतृणां स्तुतिश्चकार वा भवं। यस्मिष्टा मे नाप्नोति वयां सि
वयां सि सर्वस्यार्ष्ट्यै सर्वस्यावरुध्यैवेदं वृंजते चिनुते नवच॥५॥ यत्त्वाम्नते यच्च ॥२८५॥

मर्त्यं। यच्च प्राणिति यच्च न। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप का मदुपादधे। तेनर्षिणा
तेन ब्रह्मणा। तया देवतया ंगिरस्वद् ध्रुवा सीद। सर्वा स्त्रियः सर्वान्पुंसः। सर्वं
नस्त्रीपुंसं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पांसवो भूमेः॥१॥ संख्याता देवमायया। या सर्वास्ताः।
वेतसुषाः पृथिव्यां पुष्टिर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः। अप्स्व
न्तश्रया श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा ध्रुवाः। अस्यां पृथिव्यामधि॥२॥
सर्वास्ताः। यावन्तो ऽश्मानो स्यां पृथिव्यां प्रतिष्ठाः सुप्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। याव
तीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। वि
ष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥३॥ यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वा
स्ताः। यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः। ये द्विपादश्चतुष्पादः।

ब्रा॰स॰
॥१४६॥
146

अपादऊदरसर्पिणः। सर्वास्ताः। यावदां जनमुच्यते॥४॥ देवत्राय च्छमानुषं। स
र्वास्ताः। यावत्त्रसायसं सर्वे। देवत्राय च्छमानुषं। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसं
सर्वे। देवत्राय च्छमानुषं। सर्वास्ताः। सर्वं सीसं सर्वं त्रपु। देवत्राय च्छमानुषं॥५॥
सर्वास्ताः। सर्वं हिरण्यं रजतं। देवत्राय च्छमानुषं। सर्वास्ताः। सर्वं सुवर्णं हरितं।
देवत्राय च्छमानुषं। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वाऽउपकामदुघा दध्ये। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा।
तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥ मे संविविष्ठताः पृथिवीमनु सर्वास्ताउ
च्यते मानुषं सीद॥ ७॥ याम्या येद्विपादा यावदां जनं यावत्त्रसायसं लोहायसं सीसं
हिरण्यं सुवर्णं हरितमष्टादश॥ ॥ सर्वादिशो दिक्षु। पश्चांतर्हिते प्रतिष्ठिते। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वाऽउपकामदुघा दध्ये। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयांगिरस्वद्ध्रुवा सीद। अंतरि
क्षं च केवलोय चास्मिन्नंतरा हिते। सर्वास्ताः। अंतरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥१॥

॥१४६॥

गंधर्वाप्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुद्रान्सलिलान्। अंतरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। स
र्वानुद्रान्सलिलान्। स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वाधुनिं सर्वाध्वं स्नावा हि
मो यश्च शीयते।।२।। सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन्वितताः। नीवारो यश्च शीयते। सर्वा
स्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्स्तनयित्नून्। ह्रादुनी यश्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवंतीः
सरितः। सर्वमप्सु चरं चयत्। सर्वास्ताः।।३।। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः।
याश्च वैशंतीरुत प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठंजीमूताः। याश्च वर्षंति वृष्टयः।
सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशं। यच्चाकाशे प्रतिष्ठितं। सर्वास्ताः। वायुं वयांसि स
र्वाणि। अंतरिक्षचरं चयत्। सर्वास्ताः। अग्निं सूर्यं चंद्रं। मित्रं वरुणं भगं।
सर्वास्ताः। सत्यं श्रद्धां तपो दमं। नामरूपं च भूतानां। सर्वास्ताः इकाः स्वाउ

ब्रा॰ट॰

॥१४७॥ पकामदुघादधे।तेनर्षिणातेन ब्रह्मणा।तयादेवतयांगिरस्वध्रुवासीद॥६॥प्रजा
हिमोयच्चशीयतेसर्वांस्ताः सर्वाणिब्रह्मणे कंच॥७॥दिशोंतरिक्षमांतरिक्ष्यउदारानु
147 दारांश्चनिमरीची।विद्युतःस्यवंती यश्चियेचोत्तिष्ठंतितपोवायुमग्निंसंसंपंचदश्या॥
सर्वंदिवंसर्वांदेवांदिवि।यच्चांतर्भूतंप्रतिष्ठितं।सर्वास्ताइष्टकाः कृत्वा।उपका
मदुघादधे।तेनर्षिणातेनब्रह्मणा।तयादेवतयां।गिरस्वध्रुवासीद।यावती
स्तारकाःसर्वाः।विततारोचनेदिवि।सर्वास्ताः।ऋचोयजूंषिसामानि॥१॥
अथर्वांगिरसश्चये।सर्वास्ताः।इतिहासपुराणंच।सर्पदेवजनाश्चये।सर्वा ॥१४७॥
स्ताः।येचलोकायेचालोकाः।अंतर्भूतंप्रतिष्ठितं।सर्वास्ताः।पच्चब्रह्मयश्चा
ब्रह्म।अंतर्ब्रह्मंप्रतिष्ठितं॥२॥सर्वास्ताः।आहोरात्राणिसर्वाणि।अर्धमासाः

श्चकेवलान्। सर्वास्ताः। सर्वान्दतृ° सर्वमासान्। संवत्सरंच केवलं। सर्वास्ताः।
सर्वेभ्रूत २ सर्वभयं। यच्छा तोधिभविष्यति। सर्वास्ता इष्टकाः कृ वा। उपकाम
दुधादघे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतया गिरस्वध्रुवासीद॥२॥ सामानि
यस्मन्मति। छितं रूपाणि जीत्रिव॥८॥ दवेला रथा ऋचइति॥ ओ सपुराणं वयेचय
च्छाहोराञाण्यतन्तुतनेनव॥ ॥ ऋचांप्राची महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्य
जुषामपारां। अथर्वणामगिरसां प्रतीची। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋ
ग्भिः पूर्वाह्णि दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनास्तमये
महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जातं सर्वशो मूर्तिमाहुः। स
र्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥१॥ सर्वं तेजः सामरूप्यं ह शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्म

॥२४८॥

११४

णाहैव स ए॥ ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदंक्षत्रियस्याहुर्योनिं। सामवेदो ब्राह्मणां।
नांप्रसुतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वच एतद्दूचुः। आदर्शीमग्निं। चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोमृताः।
शतंवर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥२॥ तप आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माभवत्स्वयं। सत्यंह होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्।
सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं ह प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रतिचाहरत्।
प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषासतां॥३॥ अपानो विद्वानावृतः।
प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवोउपगातारः। सदस्या ऋतवोभवन्। अर्धमा
साश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोभवन्। अशंसत्सब्रह्मणस्तेजः। अच्छा
वाकोभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्तासीत्। यद्विश्वसृज आसत॥४॥ ऊर्गराजा
नमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोभवत्। ओजोभ्यष्टौद्द्वादशवृषः। यद्विश्वसृज आ ॥१४८॥

सता। अपचितिःपोत्री यामजतरोने ष्टीयामयाविधिः। आग्नीध्राधिदु
षीसत्यं। अथ हेवायमत्स्वयं। इरापत्नी वि श्वरूर जो। अ कृतिर
पिनद्धकिः॥५॥ इध्मं हस्तु बैध्य उमे। उ सा वेवहतामुमे।
वागेषां स्तु ब्रह्मण्यासीत्। छंदोयोगान्विजानती। कल्पतंत्रा
णि तन्वानाम् हःसंस्था श्वसर्वज्ञाः। अहोरात्रेपशुपाल्यौ।
मुहूर्ताःप्रेष्या अभवन्। मृत्युरासद भवद्धाता। शमिता यो

आ०त०
॥१४८॥
१४९

विशांपतिः ॥६॥ विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत । सहस्रसमं
प्रसुतेन यंतः । ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः । हिरण्मयः शकुनिर्ब्र
ह्मनामा । येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः । पित्रा पुत्रेण पितृमान्योनि
योनौ । नावेदविन्मनुते तं बृहंतं । सर्वानुभुमात्मानं संपराये ।
एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य । न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् ॥७॥
तस्यैवात्मा पदवित्तं विदित्वा । न कर्मणा लिप्यते पापकेन । पंचा
पंचपंचाशतस्त्रिवृतः संवत्सराः । पंचपंचाशतः पंचदशाः । पंचप

चाष्टौ तःसम्मृशाः। पंचदशं चाशीतिश्च विंशाः। विश्वसृजांसहस्र
संवत्सरं। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजंत। यद्विश्वमसृजंत।
तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोक
तां यंति। एतासामेव देवतानां सायुज्यं। सार्ष्टितां समानलोकतां यंति।
य एतदुपयंति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥ २॥ त्र्यंश्वदासत लिंपास
ना मासत हविःपतिः कनीयान्तस्माद्विश्वसृजो ज्येष्ठो च॥ ४॥ तुभ्यं देवेभ्यस्तप
साद्वेभ्यो ब्रह्म वै चतुर्होतारो यज्ञाम्सृतं स वादिशो दिक्षु सर्वादिवम्चौ प्रा
चीनव॥ १॥ तुभ्यं तपसा वा एता हिरण्ययं सर्वादिशस्तप [illegible] आसीत्सर्वं चाष्टशत॥
॥ हरिः ॐ ॥ छ ॥ छ ॥ श्री। नारायण ॥ रामाय ॥ ईश्वराय ॥ [illegible] ॥ छ ॥ छ ॥

श्री॰

॥२५७॥

ऋग्वेद [illegible]

वीरचरितु [illegible]

॥२५७॥